

Jesper Due og Jørgen Steen Madsen

Hvorfor gå på Uni, når man kan spise sin madpakke derhjemme?

Teoretiske perspektiver 1969-2011
Et essay om 40 års arbejdsmarkedsstudier
med et kultursociologisk udgangspunkt

FaOS

Forskningscenter for
Arbejdsmarkeds- og
Organisationsstudier

Jesper og Jørgen i opgangen til Institut for Kultursociologi i 1983. Billedet er taget i anledning af udgivelsen af bogen Slip sociologien løs. I 1990 startede Jesper og Jørgen forskningsgruppen FAOS ved Sociologisk Institut. Forskningsgruppen voksede, og i 1999 blev den til et egentligt forskningscenter – stadig under navnet FAOS.

Foto: Jacob Maarbjerg, POLFOTO

Jesper Due og Jørgen Steen Madsen

Hvorfor gå på Uni, når man kan spise sin madpakke derhjemme?

Teoretiske perspektiver 1969-2011

Et essay om 40 års arbejdsmarkedsstudier
med et kultursociologisk udgangspunkt

FAOS

Forskningscenter for
Arbejdsmarkeds- og
Organisationsstudier

Sociologisk Institut
Københavns Universitet
Øster Farimagsgade 5
Postboks 2099
1014 København K
Tlf. 35 32 32 99
E-mail faos@sociology.ku.dk
www.faos.dk

SOCIOLOGISK INSTITUT
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Tilegnet
STEEN SILLEMANN
der var vores lærer på
Roskilde Højskole

Hvorfor gå på Uni, når man kan spise sin madpakke derhjemme?
Copyright 2011 FAOS
Printed in Denmark 2011
ISBN 978-87-91833-63-2
Layout: Funder Kaas*
Tryk: Nofoprint a/s, Helsingør
Oplag: 400 ex.

Forord

Det har gennem årene givet anledning til gode og nyttige diskussioner på FAOS, når professorerne Jesper Due og Jørgen Steen Madsen har præsenteret deres teoretiske overvejelser og udvikling af teori i deres forskningsarbejde. Et højdepunkt var et internt seminar i 2002, hvor de som en udløber af deres eget 25 års jubilæum på Københavns Universitet gjorde status over arbejdet med teori. Nok et højdepunkt kom i foråret 2011, hvor Jesper og Jørgen – nu i en udbygget form – gennemgik og reflekterede over teoriarbejdet. Det er dette arbejde med teori – og præsentationerne i forbindelse hermed – der har ført frem til essayet her.

Jesper og Jørgens videnskabelige produktion udgør ryggraden i FAOS' forskning. Denne forskning kan man naturligvis få indblik i ved at læse deres mange publikationer. Men det særlige ved essayet her er, at Jesper og Jørgen på systematisk vis går bag om deres egen forskning og indvier os i de tanker og refleksioner, der har givet retning og sammenhæng til deres forskningsarbejde gennem 40 år.

At få en sådan indsigt i forskningens værksted og dermed i det enorme arbejde med at læse, diskutere og udvikle teori og analyseapparat, som sikrer, at forskningen leder frem til relevante og indsigtsfulde forklaringer og fortolkninger, er en guldgrube for os andre, der arbejder på FAOS. Set i lyset af, at Jesper og Jørgen nu befinder sig i deres karrieres efterår, er det uhyre vigtigt, at vi har en tekst som den, der nu foreligger, som vi kan tage frem med mellemrum mange år frem i tiden. Det drejer sig om at kunne genopfriske og give nye FAOS-ansatte en forståelse af, hvad ryggraden i FAOS' forskning er. Ikke fordi vi hermed har en kogebog for, hvordan forskningen skal bedrives. Tværtimod har seminarerne, hvor Jesper og Jørgen har præsenteret det teoretiske arbejde, inspireret til videreudvikling af teoriarbejdet på forskningscenteret i det hele taget. Samtidig er vi også overbeviste om, at en langt bredere kreds af forskere vil have udbytte af dette essay. Denne kreds kan også omfatte sociologer uden for arbejdsmarkedsforskningen, da essayet ikke afgrænser sig til dette forskningsfelt, men grundlæggende kan betragtes som studier i og udvikling af sociologisk teori gennem fire årtier.

Den gren af arbejdsmarkedsforskningen, som FAOS og dermed Jesper og Jørgen primært har arbejdet inden for – *industrial relations* – er gennem årene ofte blevet anklaget for at være teorisvag. Det er karakteristisk, at Jesper og Jørgen har forholdt sig til dette på deres helt egen måde. De havde i udgangspunktet – som andre af datidens sociologer – fat i de helt store teoridannelser. Som det fremgår af essayet, så fyldte

marxismen, eller marxologien som det hed i datidens jargon, meget i den tidlige fase af deres forskning. Denne type dogmatisk marxisme kom der et konsekvent og grundigt opgør med i form af udgivelsen af lærebogen i sociologi fra 1983, *Slip sociologien løs*. Centralt står her ambitionen om at formulere grundlaget for en ny kritisk sociologi. Et gennemgående tema var, at individer og aktører i det hele taget ikke kan reduceres til et produkt af først og fremmest økonomiske omstændigheder. Normer, værdier og sædvaner skal inddrages for at kunne forstå sociale fænomener. Konkret samlede interessen sig om sociale bevægelser og handlings-teori. I dette forsøg på at skabe et nyt grundlag for forskningen var de ikke blot tidligt på banen som arbejdsmarkedsforskere – det var de også som sociologer. Det fremgår af bogens bagsidetekst, at dette er den første lærebog skrevet af dansk uddannede sociologer.

Optagetheden af sociologiens generelle tilstand markerer på sin vis, at sociologien ikke kun har været et udgangspunkt for Jesper og Jørgens arbejdsmarkedsstudier. I slutningen af essayet her skriver de selv, at der nok snarere er tale om, at den sociologiske baggrund og det sociologiske blik hele tiden har været til stede ved siden af det mere gængse *industrial relations*-perspektiv, som de har udviklet gennem årene.

Genstandsfeltet for forskningen har været det danske arbejdsmarked og særligt organisations- og aftalesystemet. Både hvad angår omfanget af udgivelserne – og ikke mindst antallet af sider i disse – og dybden i analyserne, fremstår forskningen som unik. Meget positivt kan siges om denne indsats, men en enkelt dimension skal fremhæves: Det historiske blik for såvel detaljen som de generelle tendenser, og konsekvenser heraf for forståelsen af den aktuelle udvikling i relationerne mellem arbejdsmarkedets aktører. *Den danske model* udgivet i 1994 fik et gennemslag ud over det almindelige såvel i den akademiske verden som blandt praktikere i arbejdsmarkedsorganisationerne. Den var med til at gøre betegnelsen 'Den danske model' synonym med den danske måde at regulere løn og arbejdsvilkår på, hvor stærke arbejdsmarkedsorganisationer i vid udstrækning 'selv knækker nødderne'. Hertil kommer en lang række bøger, hvor Jesper og Jørgen på baggrund af det teoretiske arbejde fortløbende har revideret forståelsen af den danske model og begreberne centraliseret decentralisering og multiniveauregulering, som er blevet en afgørende del af deres modelforståelse.

Fokus har ofte været på overenskomstrunder som fx i bogen *Fra stor-konflikt til barselsfond* om overenskomsterne på det private arbejdsmarked fra 1998-2004 og i *Forligsmagere og forumshoppere* om forhandlingerne og konflikten på det offentlige arbejdsmarked i 2008. Men det er også blevet til en række bøger med fokus på andet end overenskomstrunderne. Et markant eksempel er *Fra magtkamp til konsensus – Arbejdsmarkedspensionerne og den danske model* fra 2003, som er den første og stadig mest dybdegående analyse af opbygningen af arbejdsmarkeds-

pensionerne, der sammen med folkepensionen og de private pensioner udgør grundpillerne i det pensionssystem, vi har i dag. Samlet beskriver publikationerne et stykke danmarkshistorie, ingen andre har analyseret så grundigt.

Teori og metode hænger tæt sammen i Jesper og Jørgens forskning. I tråd med 'grounded theory'-traditionen har de udviklet begreber og modeller igennem dybdegående og omfattende analyser af væsentlige beslutningsprocesser på det danske arbejdsmarked. Jesper og Jørgens dominerende metode har været interview med topforhandlere. Ofte er de samme forhandlere blevet interviewet igen og igen igennem årene. På den måde er der blevet opbygget et tillidsforhold og tilvejebragt deltaljeret information om beslutningsprocesserne – bl.a. om de uformelle relationer mellem forhandlerne – der ikke kunne opnås på anden vis. De kvalitative interview har dog aldrig stået alene. Kvantitativ metodik i form af omfattende spørgeskemaundersøgelser har hele vejen gennem karrieren spillet en betydelig rolle. I de seneste år har det med udgangspunkt i registerdata handlet om medlemsudviklingen i a-kasser og fagforeninger.

En omfattende gennemgang af de valgte metoder finder vi bl.a. i bogen *Når der slås søm* i fra 1988. Her har Jesper og Jørgen skrevet et omfattende appendiks om metode ud fra ønsket om præcist og konkret at redegøre for fremgangsmåden – metoderne – bag bogens analyser. Som der står, har de ladet sig inspirere – eller provokere – af Anthony Giddens, der fremhæver, at alle mennesker i større eller mindre udstrækning forholder sig sociologisk til egne handlinger. Jesper og Jørgen skriver i forlængelse heraf: "Hvis der er en sandhed i det, må vi også som sociologer være forpligtede til bevidst at forholde os til og beskrive, hvad der foregår i forskningsprocessen." Det er præcis, hvad Jesper og Jørgen har gjort i nærværende essay. Nu ikke i relation til en bestemt bog – en bestemt analyse – men i relation til en samlet forskningskarriere.

København, september 2011

Søren Kaj Andersen
centerleder, lektor, ph.d.

Mikkel Mailand
forskningsleder, lektor, ph.d.

Indhold

Forord	3
Indledning: De tre faser	8
Den revolutionære fase: Aktivisme og teoretisering	11
De parallelle hovedspor	11
Sociologiske paradigmer	13
Brobyggerprojekt	13
Den institutionelle tilgang	15
Den rigide teoretisering – og lektien der blev lært	16
Integrationstyper og integrationsformer	17
Konklusion på første fase	18
Empirisk dybde og teoretisk bredde	18
”Slip sociologien løs” – nybruddet eller den lyriske fase	23
Et nyt forskningsfelt	24
Kvalitative interview med hovedforhandlere	25
Metodeindsud	26
”Når der slås søm i”	29
Det videre arbejde med uformelle relationer og koalitioner	31
Teser om uformelle kontakter	33
1. Årsager til uformelle kontakter	33
2. Forudsætninger for uformelle kontakter	34
3. De uformelle kontacters hierarki	34
4. Faserne i de uformelle kontakter	35
Det institutionelle spor	35

Den modernistiske fase	37
Professionsbegrebet	38
"Den danske model"	40
Centraliseret decentralisering	43
Den konsoliderende fase	45
Arbejdsmarkedspensionerne og den danske model	45
"Fra storkonflikt til barselsfond"	46
EU-regulering	48
Flexicurity-debatten	49
Præcisering af begrebet den danske model	51
"Forligsmagere og forumshoppere"	52
Organisationsfeltet	54
Perspektiv og konklusion	56
De parallelle spor og fremtidige arbejder	57
Referencer	60
Egne værker	73
Appendiks	79
Hvad der kan komme ud af et besøg på Rådhuskroen	79

Indledning: De tre faser

Dette er historien om vores forskningsvirksomhed gennem mere end 40 år. Fra starten af vores kultursociologiske studier i 1969 og frem til i dag. Det er blevet til en omfattende produktion med stor empirisk tyngde, og det er derfor nok især vores beskrivelser og analyser af det danske organisations- og aftalesystems udvikling, som vi er kendt for i offentligheden. Det er derved ofte blevet overset, at vores forskning også i høj grad har haft en teoretisk vinkel. Hovedformålet med denne fremstilling er af den grund først og fremmest at præsentere vores arbejde med teoretiske problemstillinger og vores udvikling af teori til forklaring af arbejdsmarkedsrelationernes historie.

Det er almindeligt, at forskere, der nærmer sig pensionsalderen, foretager en form for forskningsmæssig statusbeskrivelse – ofte i form af en afskedsforelæsning. Vi har ingen umiddelbare planer om at holde op med arbejdet, men er alligevel nået til et punkt i vores virksomhed, hvor det føles naturligt – i det mindste foreløbigt – at gøre boet op.¹

Det var derfor kærkomment, da vi i foråret 2011 fik en konkret anledning til at foretage en sådan statusopgørelse, hvor det samlede værk perspektiveres. I forbindelse med FAOS' forskningsseminar for medarbejderne i Paris i maj blev vi bedt om at trække perspektiverne i vores arbejde frem og derigennem give vores bidrag til diskussionen om det teoretiske arbejde ved FAOS. Der var tale om en opfølgning på et tidligere oplæg, som vi holdt på et tilsvarende FAOS-seminar i Lissabon i april 2002. Da vi netop på dette tidspunkt havde holdt 25 års jubilæum ved Københavns Universitet, fik vi til opdrag i Lissabon at foretage en teoretisk statusopgørelse over vores arbejde i denne periode.²

Vi blev bedt om at tage udgangspunkt i en opdeling af vores forskningsvirksomhed i tre faser:

- 1 Den revolutionære fase præget af kritisk teori/marxismen. Er den glemt og borte, eller bør vi inddrage kritisk teori (marxismen) også i dag?

1 Pr. 1. januar 2012 går vi således på nedsat tid.

2 Oplægget fik vi af to af arrangørerne af seminaret i Lissabon – Søren Kaj Andersen og Steen E. Navrbjerg – der i dag er henholdsvis centerleder og lektor ved FAOS.

- 2 Den lyriske fase – præget af den empirinære analyse/udviklingen af det kvalitative interview. Hvilke forcer har der været ved denne tilgang, og hvilke løste (og uløste) problemer kendetegner denne tilgang i dag?
- 3 Den modernistiske fase – præget af ”centraliseret decentralisering” (”Den danske model”) samt ”uformelle relationer” (”Forligsmagerne”). Hvilken status har disse begreber i dag?

Vi blev bedt om at diskutere centraliseret decentralisering op imod det nye begreb multiniveauregulering, der i 2002 var blevet et omdrejningspunkt i FAOS’ forskningsprogram. Men især var der interesse for, at vi forholdt os til det andet hovedbegreb i ”den modernistiske fase” – uformelle relationer – der på det tidspunkt var gledet lidt i baggrunden i forhold til den institutionelle analyse med centraliseret decentralisering og multiniveauregulering som nøglebegreberne. Hvordan var perspektivet for analysen af uformelle relationer – hvad kunne der siges om dette begrebs teoretiske status?

Opdraget stillede os derudover afslutningsvis over for en ambitiøs udfordring: Arbejdsmarkedsforskningen bliver ofte kritiseret for at være deskriptiv og rettet mod konkrete problemstillinger. Hvor har FAOS’ forskning i almindelighed og jeres forskning i særdeleshed bidraget til den sociologiske teori – enten konkrete eksisterende teorier eller ved ligefrem at have skabt en ny tilgang til en forståelse af vores omverden?

Opdraget til forskningsseminaret i Paris var det samme. Her blev vi blot bedt om at trække linjerne frem til i dag. Den tekst, vi skrev i den sammenhæng, var i første omgang alene tænkt som baggrund for den forelæsning, vi holdt. Hovedpunkterne var de samme som i oplægget fra 2002. Der var blot foretaget enkelte justeringer og tilføjelser om det seneste tiårs arbejde. Konklusionen på vores oplæg var en opfordring til at arbejde videre med teksten med henblik på udgivelse af en publikation, der i det mindste i en FAOS-sammenhæng vil udgøre et væsentligt historisk dokument, der kan synliggøre baggrunden for såvel vores som FAOS’ udvikling, og forhåbentlig også bidrage med inspiration til det videre arbejde på FAOS.

Undervejs i denne proces er den oprindelige tekst blevet stærkt omarbejdet – ikke mindst med en udvidet gennemgang af de teoretiske pointer i vores vigtigste værker. Derved gives en mere fyldestgørende fremstilling af indholdet i vores teoretiske arbejde. For os har det været en stor fornøjelse at kigge tilbage. Det har tydeliggjort, hvor stor betydning vores særlige baggrund som kultursociologer har haft. Vi har tydeligvis i langt højere grad været sociologer end forskere i arbejdsmarkedsrelationer eller ”Industrial Relations”. IR-traditionen kom relativt sent til at spille en større rolle – efterhånden som vi gennemførte studierne af det danske organisations- og aftalesystems opkomst og

udvikling – og som regel var dette arbejde fortsat præget af vores sociologiske blik.

Selv om teksten er blevet forandret har vi fastholdt en hovedstruktur med udgangspunkt i de tre faser, som blev formuleret i det første opdrag til dette arbejde i 2002. Dog med tilføjelse af endnu en fase, der dækker de seneste arbejder siden dette tidspunkt. Derfor er den følgende tekst opdelt i fire hovedafsnit.

For det *første* beskrives vores indgang til sociologien og arbejdsmarkedsforskningen fra slutningen af 1960'erne og frem gennem 1970'erne – den første fase – hvor vores arbejde var præget af tidens marxistiske hovedstrømninger på de videregående uddannelser. Vi beskriver i den sammenhæng de to parallelle hovedspor, som har præget vores forskning: den samtidige anvendelse af en institutionel historisk-sociologisk analyse af organisations- og aftalesystemet på det private arbejdsmarked og mikro-sociologiske case-studier af afgrænsede situationer og forløb.

For det *andet* gennemgår vi det, der i det oprindelige opdrag til denne publikation blev kaldt den lyriske fase, og som indledtes i begyndelsen af 1980'erne med en bredere tilgang og udviklingen af en teori om uformelle relationer gennem studiet af det offentlige aftalesystem.

For det *tredje* vurderes udviklingen gennem 1990'erne – den modne fase – hvor vi skrev nogle af de bøger, som efter vores egen vurdering har særlig vægt i vores produktion. Endelig diskuterer vi for det *fjerde*, hvad det videre arbejde i løbet af 00'erne har bidraget med, før vi trækker linjerne op med perspektiver og konklusion.

Titlen på dette essay – ”Hvorfor gå på Uni, når man kan spise sin madpakke derhjemme?” – kan umiddelbart forekomme ejendommelig. Forsiden giver dog en del af forklaringen. Den gengiver et billede fra Politiken taget i opgangen til vores daværende kontor i Rosenborggade i 1983 i forbindelse med en artikel om vores baggrund og udvikling.

Anledningen var udgivelsen af bogen ”Slip sociologien løs”, der – som det vil fremgå nedenfor – var et afgørende gennembrud og starten på den forskning, vi har bedrevet siden. Samtidig signalerer graffittien vores særegne placering i det akademiske miljø, hvor vi eksempelvis – bortset fra det første semester – ikke deltog i undervisningen, men netop spiste madpakken derhjemme. Hvilket – som omtalt nedenfor – nok var en fordel netop i denne periode af den højere undervisnings historie.

Den revolutionære fase: Aktivisme og teoretisering

Som udgangspunkt anerkender vi gerne, som vores opdragsgivere beskrev det, at der er en vis form for faseinddeling i vores arbejde – selv om det måske ikke lige falder i præcist de ovennævnte tre faser. Fx er den første *revolutionære fase* måske i virkeligheden to: 1.1) En indledende *aktivistisk fase* 1969-1973 (”Tillidsmanden i klassekampen”, ”Thyra Nielsen, Hurup”). Efterfulgt af 1.2) En *teoretiserende fase* 1974-1980 (”Fagbevægelsen og den materialistiske historieopfattelse”, ”Staten og fagbevægelsen”), der blev afsluttet med den teoretiske del af ”Overenskomstsystemetts sammenbrud” (1980). Det er en vigtig tilføjelse til forståelsen af udviklingen i vores arbejde

De parallelle hovedspor

Selv foretrækker vi – i stedet for faser – at tale om *to hovedspor*, der har kendetegnet hele vores produktion fra starten omkring 1970 og frem til i dag. Det er spor, som løber parallelt, og som vi har søgt at forene.

Metodisk kommer de to spor til udtryk i *to hovedmetoder* eller *forskningstilgange*:

- 1 For det første en historisk-sociologisk analyse af udviklingen af *strukturer/institutioner* på vores forskningsområde.

Det er *makrosociologiske analyser* af de lange linjer i samfundsudviklingen/arbejdsmarkedets udvikling. Hvad er det for strukturer/institutioner, der determinerer/sætter grænser for individernes og gruppernes adfærd? Dvs. en strukturanalyse/institutionel tilgang med analyse af tilgængeligt dokumentarisk materiale som væsentligste metodiske redskab.

- 2 For det andet *mikrosociologiske analyser* af afgrænsede situationer/forløb, fx en strejke/en overenskomstsituation/en person, der kommer i klemme i AF-systemet.

Det er en aktørorienteret tilgang med vægt på *social handling*. Den undersøger strategiske valg. Hvordan individer/grupper selv reagerer på det strukturelle/institutionelle pres og skaber eller påvirker struk-

turer og institutioner. De metodiske redskaber er kvalitative interview/observation.

Man kan sige, at de to spor glider sammen, når man arbejder som forskere på et område længe nok. Så har vi forløbsanalyser – case-studier som punktvis nedslag – der dækker en hel epoke, og vi bliver derigennem øjenvidner til ”the strategic phases of institution-building” (Poole 1984).³

Det er et væsentligt træk, når vi ser tilbage på vores produktion – også fra de tidlige år – at begge spor forfølges i det samme projekt/de samme publikationer. Det gælder fx vores første større arbejde:

”Tillidsmanden i klassekampen” (1972)

- a) Der for det første indeholder et stort historisk afsnit om TR-institutionens udvikling (Dokumentarisk materiale).
- b) For det andet analyserer Aalborgkonflikten 1971. Det var en proteststrejke mod en TR-afskedigelse (Kvalitative interview plus dokumentarisk materiale).
- c) Og for det tredje afsluttes med et teoretisk afsnit, hvor relevante tilgange af forskellig art præsenteres, og hvor vi – forsigtigt – forsøger at udlede de teoretiske implikationer af vores empiriske analyse.

Det er en helt almindelig opdeling i vores arbejde. Således indeholder ”Den danske Model” (1993), der ellers mest er teori og historisk institutionel analyse, også et afsnit om forløbet af OK 1991, der bygger på kvalitative interview med hovedforhandlerne.

Det er på tilsvarende vis typisk i hele forløbet, at vi som hovedregel ikke benytter os af ensidige teoretiske fremstillinger, som var så gængs for tiden, men i stedet præsenterer de relevante teorier. Selv i vores meget marxistisk prægede magisterkonferens er der et appendiks med Dunlops IR-model. Så kan der være en tilbøjelighed til, at den kritiske gennemgang leder os frem mod en særlig teori som den mest retvisende, men gennemgangen er forholdsvis fair efter datidens målestok.

Det gælder fx de lærebøger, vi skrev for Gyldendal i 1970’erne. ”Strejkens sociologi” fra 1975 og ”Staten og de sociale klasser” fra 1978. Her er der gennemgange af relevante teoriretninger, hvis fordele og mangler beskrives nøgternt, men der sluttes i begge tilfælde af med marxismen, der giver de rette helhedsorienterede svar, der hvor de andre teorier fejler.

Trods den samtidige tilstedeværelse af flere tilgange vil vi fastholde, at der er to hovedspor. Faktorernes orden skifter fra værk til værk, og

3 På den måde har case-studie-metoden med omfattende beskrivelser – såkaldt ”thick descriptions” – af særlige forløb på et specifikt område haft en central placering i vores forskning.

denne orden er ikke lige gyldig. Nogle værker er klart mere strukturbase- rede og andre mere handlingsorienterede.

Sociologiske paradigmer

Hovedsporene i vores forskning – og forsøget på at forbinde dem – sva- rer til *Georg Ritzers* opdeling af sociologien i paradigmer (1977).

1 *Faktaparadigmet* – vores historisk-sociologiske tilgang.

Sociale forhold, dvs. sociale strukturer og sociale institutioner, bør behandles som ”virkelige” ting (Durkheim)/er ”virkelige” ting, dvs. løsrevet fra individerne.

Teorier: strukturfunktionalisme, konfliktteori (marxisme), system- teori.

Metoder: spørgeskema/interview Det er et paradoks, mener Ritzer, at indsamle information via enkeltpersoner. Det burde ifølge ham være komparative historiske metoder, som blev anvendt.

2 *Definitionsparadigmet* – vores aktørorienterede analyser af parternes strategiske valg.⁴

Sociologi er en videnskab, der forsøger at opnå fortolkningsbaseret forståelse (*verstehen*) af social handling (Weber). Den grundlæggende præmis er W.I. Thomas’ påstand: hvis folk definerer noget som virke- ligt, vil det have konsekvenser, der gør det virkeligt.

Teorier: Handlingsteori, symbolsk interaktionisme, fænomenologisk sociologi, socialkonstruktivisme.

Metoder: Observation (hos os er det mere kvalitative interview, der fungerer som en slags semi-observation), ”Grounded theory”.

Brobyggerprojekt

De to paradigmer skal ikke nødvendigvis ses *dikotomisk*, dvs. som gensidigt udelukkende hinanden. Tværtimod fremhæver Ritzer, at alle de store sociologer i deres praksis har været brobyggere mellem para- digmerne. For dem har det ikke været et enten/eller, men et både/og. Det gælder såvel Durkheim og Weber som Marx. Det er fx interessant, at Weber med sin handlingsteori lagde grundlaget til definitionspara- digmet, men i sin sociologiske praksis undersøgte han udviklingen af samfundets strukturer og institutioner med anvendelse af det, der ifølge Ritzer må udgøre faktaparadigmets væsentligste metode: den kompa- rative historiske analyse. Det er også dette dobbelte greb, der i vores FAOS-interne teori- og metodediskussioner er blevet kanoniseret som Metoden med stort ”M”, hvor der opnås viden i krydsfeltet mellem

4 Ritzers tredje paradigme, det behavioristiske adfærdsparadigme, behandler vi ikke i denne sammenhæng.

den historiske komparation og den komparative analyse af forskellige systemer.

Ifølge Ritzer er Marx den største brobygger. Han forbinder struktur og handling dialektisk med sit syn på mennesket som på en gang et produkt af og skaber af strukturer og institutioner.

"Menneskene skaber deres egen historie, men de skaber den ikke efter forogdtbefindende, ikke under selvvalgte forhold, men under forhold som de umiddelbart forefinder, som er umiddelbart givet og overleveret. Traditionen fra alle døde slægtled hviler som en mare på de levendes hjerne."

(Karl Marx: *Louis Bonapartes attende Brumaire*, 1852/1869)⁵

"Den materialistiske lære, at mennesker er produkter af omstændighederne og opdragelsen, at forandrede mennesker altså er produkter af andre omstændigheder og forandret opdragelse, glemmer, at omstændighederne netop forandres af menneskene, og at opdrageren selv må opdrages."

(Karl Marx: *Teser om Feuerbach*, III, 1845/1888)(Marx og Engels 1952, Sørensen red. 1962)

Det fascinerende for os har fra starten været på vores udvalgte forskningsområde – arbejdsmarkedet og dets organisationer og institutioner – at udvikle en forståelse/teori, som netop kan rumme, at mennesker er et produkt af historien og de givne strukturer – faktaparadigmet – og samtidig selv skaber historien gennem sine handlinger/interaktion med andre mennesker – definitionsparadigmet.

Det var denne form for marxisme, der var tiltrækkende for os. Samtidig var det for os som politisk aktive et yderligere fortrin ved Marx, at han også havde en så klar aktivistisk side. Som det hedder i det måske mest berømte Marx-citat:

"Filosofferne har kun *fortolket* verden forskelligt, men hvad det kommer an på, er at *forandre* den"

(Karl Marx: *Teser om Feuerbach*, XI, 1845/1888).⁶

Det var noget, vi tog for pålydende i vores tidlige aktivisme, der prægede vores første år som studerende.

5 I Marx og Engels 1952. Det er også her, at Marx starter med at referere Hegel for, "... at alle store verdenshistoriske begivenheder og personer så at sige forekommer to gange. Han har glemt at tilføje: den ene gang som tragedie, den anden gang som farce ... nevøen i stedet for onklen." (dvs. Napoleon III i stedet for Napoleon I).

6 De, der har hørt vores tidligere kollega, Nikolaj Lubanski, foretage en omformning af udvalgte Marx-citater til digte, som han reciterer til musikledsagelse, kan måske forstå lidt af den fascination, Marx med sin sproglige begavelse vil give nye læsere næsten til enhver tid. Når sproget er bedst, er der noget Shakespeare'sk over det.

Fx blev tillidsrepræsentanten på Aalborg Værft set som et offer for historien – de etablerede strukturer – men gennem protest og handling skabte han også sammen med kollegerne forandring. Rent faktisk medvirkede konflikten i 1972 til at sætte spørgsmålet om usaglige afskedigelser på dagsordenen og blev på den måde en forløber for Hovedaftalen af 1973, hvor beskyttelsen mod usaglig enkeltmandsafskedigelser blev forbedret.

Den institutionelle tilgang

Vores historisk-institutionelle analyser handler ikke kun om udviklingen af strukturer/institutioner som ”constraints”. Men omfatter også i høj grad et handlingsperspektiv. Vores brobygning er her funderet i en ikke-deterministisk tilgang til institutionsbegrebet.

Man kan i den sammenhæng skelne mellem to former for *institutionel tilgang*:

- 1 Den første tilgang, hvor institutioner fremtræder som et snærende hylster, der determinerer individers og gruppers adfærd. Det gælder fx kulturrelativismen, hvor den økonomiske determinisme erstattes af en kulturel determinisme. (Der er selvfølgelig en hel del sandhed i denne opfattelse, jf. fx vores observationsbaserede analyse af Danmarks Lærerforening som organisation i ”Den kultursociologiske omtanke” fra 1994. Det er her, vi ligger tættest ved en sådan synsmåde. Men mennesket er ikke kun et passivt produkt af sin kultur).
- 2 Den anden tilgang, hvor institutioner ses som udtryk for en vedvarende reproduktions- og forandringsproces, bygger på et dynamisk handlingsorienteret institutionsbegreb. Det handler om de processer, hvorigennem individers og gruppers strategiske valg institutionaliseres. ”Strategic phases of institution (re-)building” (Eisenstadt 1968, Poole 1984).

Institutioner har en afgørende indvirkning på individer og grupper, men ændres ofte gennem disse individer og gruppers handlinger. Her involveres således sociale *fakta*, der begrænser adfærd og valgmuligheder og *handling*, der skaber fakta.

Det er den institutionelle tilgang i den anden betydning, der er i centrum i vores historiske analyser. Vi talte – med en formulering af Pettigrew – om de sociale dramaer, hvorigennem institutioner forandredes, og vi var fascineret af Berger og Luckmanns formuleringer om, hvordan det, der er subjektiv kreativitet for den ene generation, bliver objektiv realitet for den næste (Pettigrew 1983, Berger og Luckmann 1967/72).

Det skal dog samtidig præciseres, at vi i anvendelsen af denne institutionelle tilgang helt frem til anden halvdel af 1990’erne nok i for stort omfang så de strategiske valg og handlinger som udtryk for en rationel

forandringskabende adfærd. Vi havde ikke så meget blik for betydningen af tilfældigheder og ikke-intenderede konsekvenser, som vi siden fik.

Den rigide teoretisering – og lektien der blev lært

Inden vi for alvor lagde os fast på dette grundlag, som i sin vorden kunne ses i vores første skrifter, skulle vi dog – som nævnt – igennem den teoretiserende del af den revolutionære fase (fra ca. 1973-74 til 1978-80). Det var her, vi var mest prægede af den tids strømninger, der i så høj grad dominerede de sociologiske miljøer.

Udgangspunktet var her Marx' kapitalanalyse (1969-72),⁷ som i 1970'erne fortrinsvis fandt udtryk i to modsatrettede tolkninger: kapitallogikken (Altwater og Co.) og strukturmarxismen (Althusser og Poulantzas). Vi fravalgte kapitallogikken, der dog var et nummer for økonomisk deterministisk, og kastede os i stedet over den besnærende strukturalisme, der i højere grad levede plads til politik og ideologi og gav en altomfattende forklaring på samfundenes udvikling. Der var i den sammenhæng meget inspiration at hente i de svenske tidsskrifter *Zenith* og *Häftan för Kritiske Studier* i modsætning til det danske *Kurasje*.

Generelt var det således svenske sociologer og politologer som Göran Therborn (1972, 1978) og Lennart Berntson (1974), der hørte til de vigtigste inspirationskilder, mens det mere specifikt i forhold til vores forskningsområde, arbejdsmarkedsrelationerne, var forskere som Sune Sunesson (1974), Bengt Furåker (1976) og Gunnar Olofsson (1979).⁸

Vores ambition var at forbinde den abstrakte kapitalanalyse: forholdet lønarbejde/kapitel med en teoretisk forklaring på udviklingen af organisationer og institutioner på det danske arbejdsmarked. Stationer på vejen i dette projekt var vores konferensafhandling, "Fagbevægelsen og den materialistiske historieopfattelse", samt den efterfølgende artikel, "Staten og fagbevægelsen".

Kulminationen kom i den teoretiske del af "Overenskomstsysteemets sammenbrud" (1980). I dette projekt var vi dog vendt tilbage til at arbejde med de to hovedspor: 1) Den historisk-sociologiske analyse af overenskomstsysteemets udvikling fra 1870'erne til 1970'erne, og 2) Analyse af forløbet af OK 1979 (det sidste dog byggende i hovedsagen på samtidig dokumentarisk materiale og ikke interview med aktørerne). Den empiriske analyse er, når vi selv skal sige det, også bemærkelsesværdig sober og skrevet uden påvirkning af forudfattede holdninger, men den

7 Bl.a. med *merværditeorien*, som i dag nok mest kendes i den sangbare form: "Jeg står op om morg'nen/ og går hen på mit job/ og laver noget/ men det jeg laver/ er mer' værd/ end det jeg får. Hvordan sku' no'en men'sker ellers bli' rige uden at lave no'et?" Hvis denne 70'er protestsang med tekst af Jesper Jensen og musik af Benny Holst da ikke også er gået i glemmebogen?

8 Der synes at være en logisk sammenhæng i, at vi siden – i 1991 – endte med at doktorere fra Lunds Universitet. Da vores vejleder, Bengt Gesser, i 1996 gik på pension, deltog vi i et festskrift, der blev udgivet i den anledning. Blandt de andre bidragydere var betegnende nok to af vores svenske inspirationskilder: Bengt Furåker og Gunnar Olofsson (Andersson red. 1996). Vi har meget at takke svensk sociologi og samfundsforskning for.

rigide teoretiske ramme prægede vores konklusioner og gjorde os ude af stand til at se de reformperspektiver, der ellers så småt tegnede sig.

Strukturmarxismen var det nærmeste, vi kom det rendyrkede fakta-paradigme. Handlende er i bedste fald klasser/partier, hvorimod individet er passivt modtagende. Vi burde have set, at det var et blindspor.⁹

Integrations typer og integrationsformer

Vi kan give et eksempel på den alt forklarende teoretiske tilgang ved hjælp af det skema, der samler hele udviklingen op i ”Overenskomstsystemets sammenbrud”. Her kan man se de teoretiske begreber i anvendelse. Det er typisk meget mekaniske og klart funktionalistiske udtryk, der anvendes. Fx ”mekanismer”, ”apparater”, ”typer” og ”former”.

Det overordnede begreb er *reproduktionsmekanismer*, hvorigennem det grundlæggende strukturelle forhold mellem lønarbejde og kapital reproduceres. Der skelnes mellem forskellige økonomiske, politiske og ideologiske reproduktionsmekanismer, hvor det afgørende er de såkaldte *integrationsmekanismer*.

Der kan desuden udsondres tre forskellige *integrationstyper*: 1) virksomhedsintegration, 2) organisationsintegration og 3) statsintegration. Afhængig af relationerne mellem de tre integrationstyper kan udledes fire forskellige *integrationsformer* med hertil hørende skift i overenskomstsystemets karakter. Det er 1) autonom integration, 2) understøttet integration, 3) reguleret integration og 4) styret integration. Disse former afløser hinanden i forhold til ændringerne i den kapitalistiske produktionsmåde med overgangen fra det konkurrencekapitalistiske stadium til det monopolkapitalistiske stadium og videre til den statsmonopolistiske fase.

Selv om vi hævder, at der er tale om en *relativ autonomi* mellem integrationstyper og -former, kan det ikke skjule, at der er en indbygget determinisme eller automatik i udviklingen. Denne determinisme forstærkes af vores sammenknytning af reproduktionsmekanismetankegangen til den såkaldte *stamokap-teori* vedr. den kapitalistiske produktionsmådes stadier og faser. Vi kan således fastslå, at den statsmonopolistiske fase i Danmark tog sin begyndelse i 1956: ”Keine analytische hexerei. Nur theoretische behändigkeit”.

Med dette udgangspunkt var det vores opfattelse, at der efterhånden ville blive tale om en overhåndtagende statslig styring. Tilsyneladende blev denne opfattelse i første omgang bekræftet af den aktuelle udvikling i organisations- og aftalesystemet i 1970'erne. Her var der fire mislykkede overenskomstsituationer i træk. Begyndende med en konflikt i 1973 og efterfulgt af tre på hinanden følgende politiske indgreb.

Selv om vi fremhæver, at en decentralisering eller rettere deregulering

⁹ Den skæbne, der personligt ramte Althusser og Poulantzas, satte nok fart på processen væk fra blindgyden. Althusser kvalte sin kone og blev indlagt på et sindssygehospital. Poulantzas begik selvmord ved at springe ud fra en høj bygning med sin bogproduktion under armen.

og desorganisering er en mulighed – Thatcherismen var en levende realitet – så var det alligevel en yderligere centralisering, vi konkluderede som det sandsynligste udfald på krisen. Vi regnede med udviklingen af et institutionaliseret trepartssystem – og dermed en styrket politisk kontrol af overenskomstsyste­met – en neokorporatisme i renkultur.

Det var i øvrigt også den udvikling LO – jf. ØD-diskussionen – regnede med og ønskede. Som den daværende LO-formand, Thomas Nielsen, udtrykte det: *”I arbejderbevægelsen går vi jo ind for planøkonomi. Det med frie forhandlinger er stærkt overvurderet.”* (Due og Madsen 2007).

Resultatet blev det stik modsatte. I første omgang blev der tale om en markant decentralisering, hvor overenskomstsyste­met under OK 1981 vendte tilbage til de fagvise forhandlinger, hvor de enkelte overenskomst­områder endda stemte hver for sig, og hvor der ikke en gang blev foretaget en sammenkædning via Forligsinstitutionen.

Det betød så, at man løb ind i flere småkonflikter, efter at de fleste ellers havde nået til forlig, og decentraliseringen viste sig hurtigt ikke at være en holdbar tendens. Den langsigtede udvikling gik derimod i retning af *centraliseret decentralisering*. Men det havde vi heller ikke gjort os nogen forestillinger om. Vi var uden viden om, at arbejdsgiverne i slutningen af 1970’erne var ved at foretage et *strategiskift*. Det var et nyt strategisk valg, der slog igennem i flere etaper i løbet af 1980’erne og var med til at redde aftalemodellen.

Til gengæld efterlod den vores strukturmarxistiske stamokapteori i ruiner.

Konklusion på første fase

Hvad er der så tilbage af vores mangeårige marxistisk teoretiske studier? En fortsat dialektisk analytisk tilgang. Opfattelsen af de grundlæggende forudsætninger, der karakteriserer forholdet mellem arbejdsgivere og arbejdstagere eller lønarbejde og kapital: det ulige magtforhold, interese­forskelle, der skaber basis for kollektiv handlen.

1980 markerer en afslutning, men også et startpunkt. Nærmere bestemt er det startpunktet for FAOS, der er grundlagt på en ny postmarxistisk tilgang, hvor det aktørorienterede perspektiv kom i højsædet. Og hvor vi metodisk – efter at have oplevet, hvor let både vi selv og andre kunne konstruere positive sammenhænge – blev mere optaget af at lede efter træk, der kunne modbevise vores antagelser. Karl Poppers vægt på falsifikation frem for verifikation var nok et sundt princip, som vi siden har forsøgt at efterleve (Popper 1973).

Empirisk dybde og teoretisk bredde

Nu er der givet et billede af en markant marxistisk bias, men det skal med, at vi aldrig helt tabte den solide historisk-sociologiske analyse. I tre af de arbejder, som er skåret over det rigide teoretiske skema, har de em-

piriske resultater ikke desto mindre været solide nok til at være langtidsholdbare. Det er på en måde forstudier til senere og mere modne værker, hvor vi har kunnet trække på den tidligere empiri. Således går der en lige linje fra den ovennævnte ”Overenskomstsystèmes sammenbrud” (1980) til ”Den danske model” (1993), fra ”Fagbevægelsen: klasseorganisation eller statsapparat? Første udkast til en analyse af fagbevægelsens struktur” (1980) til ”Fagbevægelsens struktur i det 20. århundrede” (2001) og endelig fra ”Kampen om arbejdsløshedslovgivningen” (1978) til ”Det danske Gent-systems storhed – og fald?” (2007).

Vi var godt skolet gennem vores fascination af flere britiske marxistiske historikere – herunder ikke mindst Eric Hobsbawm og E.P. Thompson. De var udogmatisk, velskrivende og skarpt analytiske – selv om deres værker ikke direkte indeholdt et teoretisk apparat. Her fik man en solid viden om den industrielle revolution og dens konsekvenser. Vi kan bl.a. nævne Hobsbawms ”Industry and Empire” (1967) og Thompsons ”The Making of the English Working Class” (1963).¹⁰

Det var også via de engelske historikere, at vi kom til at søge efter tilsvarende danske værker – herunder Henry Bruuns ”Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark frem til Aar 1900” og Georg Nørregaards ”Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1999” (1943). Det gav os grundlæggende viden om fagbevægelsens opkomstperiode. Bl.a. kan nævnes Nørregaards analyse af storlockouten og Septemberforliget i 1899. Walter Galensons ”Arbejder og Arbejdsgiver i Danmark” (1955) blev også en vigtig kilde til de tidligere værker, fordi man her fik en enestående og samlet analyse af udviklingen af det danske reguleringssystem på arbejdsmarkedet fra midten af 1800-tallet og frem til 1950.

Den eneste egentlige forgænger i Danmark inden for vores eget forskningsfelt, Reinhard Lund, blev vi også positivt påvirket af i vores arbejde. Det gælder især hans to sammenhængende hovedværker: ”Sammenlutningen og Centralorganisationen” (1972) og ”Centralisering og bureaukratisering” (1979), der gav os et nyttigt kendskab til arbejdsmarkedsrelationernes historie inden for jern- og metalindustrien, som fra starten og frem til i dag har fungeret som ”key-bargaining” sektor. Lunds analyse af forhandlingssystemets centraliseringstendenser var desuden en inspiration i forbindelse med vores arbejde med begrebet centraliseret decentralisering

Vi har også været åbne – og delvist eklektiske – i vores teoretiske tilgang. Fx betød både Alwin W. Gouldners og Seymour Martin Lipsets arbejde uhyre meget for vores opfattelse af konflikter og arbejdsmarkedsorganisationer. Gouldner forklarer i sin bog om ”vilde strejker” kon-

¹⁰ Denne uakademiske fremgangsmåde har nok præget os en del – både på godt og ondt, jf. omtalen nedenfor vedrørende ”Når der slås som i”.

flikter med ledelsens brud på det *hensynsmønster*, der styrer relationerne mellem ledelse og medarbejdere, og Lipset fremhæver i sin analyse af den politiske proces i fagforeninger, hvordan arbejdernes organisationer gennem *funktionel tilpasning* må indrette sig efter arbejdsgivernes struktur. Man kan også, hvad angår relationerne på virksomhedsniveau, nævne Sverre Lysgaards "Arbejderkollektivet"¹¹, som er den anden side af hensynsmønsteret, og Joachim Israels "Socialpsykologi", der bl.a. analyserer de rollekonflikter, der følger med tillidsrepræsentanternes krydspres.

Denne relative åbenhed gennem en lang jesuitisk periode kan nok til dels tilskrives vores særlige indgang til studiet. Vi var outsiders og dermed også delvist immune over for systemets inkvisitoriske metoder. Vi havde allerede læst en del sociologi. Fx Raymond Williams "New Left"-orienterede medie- og kultursociologi (1958) og C. Wright Mills' "De ny middelklasser" (1968).¹² Vi var også præget af Bent Hansens journalistiske, kritiske samfundsanalyse: "Velstand uden velfærd" (1969). Og vi var blevet inspireret af T.B. Bottomores "Elite og samfund" (1967) og "Classes in Modern Society" (1969).¹³ Det var alle kritiske, marxistisk inspirerede skribenter, men deres arbejde var solidt fagligt funderet og tilbød et bredere perspektiv end den skolastiske kapitelanalyse, der blev dominerende fra starten af 1970'erne.

Derudover var vi så heldige, at vores første semester ved Institut for Kultursociologi i efteråret 1969 stadig fulgte den hidtidige opbygning med en solid introduktion til sociologiens, socialpsykologiens og social antropologiens forskellige discipliner og retninger. Det var først året efter, at den marxistiske bølge skyllede henover universitetet som en tsunami. Barnet blev skyllet ud med badevandet – og det blev katastrofalt for flere årgange derefter. Men vi slap så nogenlunde fri. Dvs. at vi nåede at få en faglig ballast, inden vi blev så meget smittet, at vi for en periode også forfaldt til gold marxistisk teoretisering.¹⁴

Den unge Richard Hyman var så afgjort en af vores helte. Men selv om han var entydigt marxistisk, fastholdt også han netop en teoretisk bredde i sin gennemgang.¹⁵ Se bl.a. "Strikes" (1972) samt "Marxism and

11 Denne bog har i øvrigt været en inspiration hos flere på FAOS. I den sammenhæng skal ikke mindst nævnes Steen E. Navrbjergs ph.d.-afhandling (1999).

12 Det er "White Collar", oprindelig amerikansk udgave fra 1951.

13 Første udgave af sidstnævnte værk er fra 1965, mens den engelske udgave af "Elite og Samfund" udkom i 1964.

14 Vi fortæller ikke her i hovedteksten historien om vores særlige indgang til studiet, hvor vi som de første uden stunder eksamen blev optaget på dispensation. Det har vi bl.a. beskrevet i artiklen "Hvad der kan komme ud af et besøg på Rådhuskroen", FAOS Information nr. 39, september 2009, s. 12-13. Uddrag af denne artikel er medtaget som et appendiks.

Vi havde en særlig status, der gav en vis afstand til miljøet, og det medvirkede også til, at vi – som nævnt i indledningen – efter den gode introduktionsundervisning i de følgende studieår stort set ikke deltog i instituttets undervisning.

15 Hyman selv var temmelig nyslået marxist på dette tidspunkt. Hans doktorafhandling fra 1968 om "The Workers' Union", der udkom som bog i 1971, er således nærmest uden anvendelse af marxistisk teori. Først i det konkluderende afsnit er der et par henvisninger til Marx. Men i de efterfølgende publikationer får pipen en helt anden lyd.

the Sociology of Trade Unionism” (1971).¹⁶ Endelig skal nævnes Ralf Dahrendorf, der var mere skeptisk i forhold til den marxistiske bølge, men som vi ikke desto mindre blev meget inspireret af. Det gjaldt især hans værk “Class and Class Conflict in Industrial Society” (1959), hvor Marx og Weber sammenstilles i diskussionen om magt og autoritet. Herigennem kom det til at stå klart for os, at ulige magtforhold ikke kun behøver at være et resultat af ejendomsforholdene, men også af politisk og socialt betinget autoritet.

Bottomore fylder meget i den bagage, vi fik med. Også fordi han allerede før de nævnte værker havde skrevet en lærebog – “Sociology” – der fulgte os længe. Men den største inspirationskilde var utvivlsomt C. Wright Mills, der både teoretisk og metodisk havde meget at give. Ud over “White Collar” var det hovedværket “The Power Elite” (1956), som vi beskæftigede os mest med. Dertil kom naturligvis – den afgørende inspirationskilde – metodebiblen “The Sociological Imagination” (1959). Vi lagde vægt på den befriende kritik af “Grand Theory” og “Abstracted Empiricism” og hans bud på en sociologisk tilgang med vægt på teoriudvikling baseret på historisk analyse af de reelt eksisterende individer, grupper og strukturer. Eller teorikonstruktion som relationen mellem “the personal troubles of the milieu” og “the public issues of the social structure”.¹⁷

Det var via Mills – så at sige i hans perspektiv – at vi blev introduceret for sociologiens klassikere: Marx, Durkheim og ikke mindst Weber. Både teoretisk og metodisk har Weber været en inspiration. Webers skelnen mellem *målrationalitet* og *værdirationalitet* på den ene side og *idealttypebegrebet* på den anden side.

Mills har bidraget til den metodiske pluralisme og teoretiske, eklektiske tilgang, som vi efter strukturmarxismen har været præget af. Vi har derudover været inspireret af *Mills’ modelbegreb*, som han præsenterer i “The Marxists” (1962). Her skelner han mellem model og teori ved at karakterisere en model som en mere eller mindre systematisk fortegnelse over de elementer, som man må være opmærksom på, hvis man skal forstå et socialt fænomen. Modellen er på den måde ikke sand eller falsk, men anvendelig og relevant i større eller mindre udstrækning. Modsat er en teori et udsagn, som kan bevises sand eller falsk, om den kausale styrke eller relationerne mellem en models elementer.

Det skal dog i den sammenhæng nævnes, at vores eget begreb Den

16 En gennemgang af sidstnævnte værk var i adskillige år åbningsforelæsning i et tilbagevendende ugekursus for tillidsrepræsentanter, som vi arrangerede for BUPL.

17 Jf. “Slip sociologien løs” arbejdede Mills med denne banebrydende bog under et ophold i København, hvor han holdt en række forelæsninger for nogle af datidens sociologisk interesserede forskere og embedsmænd – uden at det satte noget videre spor. Det var først 68-generationen, der genopdagede Mills – som den dog hurtigt forkastede på grund af manglende marxistisk stringens. “Sanchez og hans børn” (1969) af socialantropologen Oscar Lewis er et eksempel på, hvordan den helt nære beskrivelse af et enkelt individ og dennes familie kan give en dybere forståelse af de sociale strukturer i det videre samfund.

danske Model ikke er hverken en ren idealtipe eller en model i Mills' betydning af ordet. Det er en hybrid, der i sig indeholder en empirisk analyse, hvilket hænger sammen med, at det jo ikke er forsøg på udvikling af redskaber til en generel teori, men nok så meget konklusionen af en konkret historisk sociologisk analyse.

"Slip sociologien løs" – nybruddet eller den lyriske fase

Der sker et metodisk-teoretisk skift fra begyndelsen af 1980'erne, hvor den kvalitative mikroanalyse kommer i fokus. Der kommer vægt på handling, strategiske valg og sociale bevægelser – begreber der i høj grad karakteriserer vores forsøg på at skrive en sociologisk grundbog, "Slip sociologien løs" (1983). Den er præget af, at vi har befriet os fra strukturalismens åg.

Den aktivistiske tendens og den fortsatte søgen efter en overordnet teori kan ses ved, at vi i stedet for strukturmarxismen i høj grad lader os inspirere af Alain Touraines handlingsteori og interventionsmetode, hvor vægten er på udvikling af social bevægelse med forskerne som en aktiv medaktør. Vi anvender ikke mindst Touraines begreb *historicitet* og herunder *den kulturelle model*, som er et udtryk for samfundets magtgrundlag og gennem staten omdrejningspunktet for kampen om social forandring.¹⁸

Specielt set i forhold til tidens stadig udpræget dogmatiske forskningstilgang i de sociologiske miljøer, må man dog sige, at "Slip sociologien løs" levede op til sin titel med opfordring til en i mange år ukendt

18 Touraine var på sin vis lige så højpanet og abstrakt som den marxisme, vi forlod. Historiciteten og den kulturelle model er et slags nyfortolket og noget mindre dogmatisk produktionsmådebegreb. Det var vanskeligt stof og vores største umiddelbare indflydelse på det sociologiske miljø var nok vores grundige forarbejde. Vi tyggede os igennem hovedværket, "The Voice & the Eye", oversatte store passager og diskuterede forskellige tolkningsmuligheder. Resultatet, "Staten, klasserne og de sociale bevægelser. En præsentation af Alain Touraines handlingssociologi og sociologiske interventionsmetode" (1983), udkom som forskningsnotat, der blev revet ned af hylderne. En aktivisme svarende til Touraines interventionsmetode var vi selv nærmest ved at realisere i forbindelse med den i sin tid berømte konflikt på Den kgl. Porcelainsfabrik i 1971 (plattedamernes kamp), hvor vi var aktive rådgivere og bl.a. skrev resolutionstekster samtidig med vores deltagerobservation. Der var i vores arbejder derfor også til tider en udpræget politisk bias. Som dengang vores lærer og mentor, Frode Rasmussen, stiftfærdigt under en eksamen vedrørende en opgave om strejket teori spurgte, hvordan det så var med strejker i de østeuropæiske lande. Svaret var, at man da ikke strejker mod sig selv. Frode Rasmussen tog det med engleblid tålmodighed og fortsatte med at læse og kommentere alt det, vi skrev. Vores mest kritiske og mest loyale læser. Vi blev heldigvis klogere, og Frode Rasmussen var hensynsfuld nok til ikke at rive os tidligere udtalelser og skrifter i næsen. Forestillingen om sociologens direkte samfundsforandrende rolle forlod vi først efter "Slip sociologien løs", hvor vi tilsluttede os Peter L. Bergers udlægning af sociologens *dobbelte borgerskab*. Som enhver anden borger har også sociologen en ret til at handle politisk, men det må holdes adskilt fra den videnskabelige praksis, ellers kommer politikken til at påvirke resultaterne – uanset om den er højre- eller venstreorienteret. (Berger og Kellner 1982, s. 118-19).

åbenhed – igen er inspirationen fra Mills' sociologiske forestillingsevne tydelig.¹⁹

Et nøglebegreb i bogen er sociale bevægelser som forandringsgenererende kraft. Bl.a. var vi præget af amerikanske sociologers overvejelser om, hvordan og hvorfor og hvornår sociale bevægelser opstår. Den væsentlige pointe var, at sociale bevægelser aldrig udvikles på baggrund af social nød. Det er som hovedregel i forbindelse med opgangsperioder, hvor nye muligheder viser sig, at samfundets strukturer sættes i bevægelse. Hvis forventningerne om bedre tider ikke indfries, så reagerer folk, og sociale bevægelser bryder frem. Dette synspunkt indeholdes bl.a. i begrebet "relative deprivation".

Bogen indeholder også et helt særligt afsnit om den danske sociologiske historie, som ud over de sparsomme skriftlige kilder byggede på interview med veteranerne i den danske sociologi – Torben Agersnap, Henning Friis, Kaare Svalastoga, Preben Wolf og Verner Goldschmidt.

Denne ene sprælske titel stod ikke alene, men blev fulgt op med flere lignende titler fra 1980'erne. Bl.a. "Hva' nu Larsen" og "Når der slås søm i".²⁰

Et nyt forskningsfelt

Mens vi hidtil mest havde beskæftiget os med den private sektors organisations- og aftalesystem, så handlede det nu om den offentlige sektor – hvilket ikke i sig selv virker særligt lyrisk.

Omstændighederne omkring vores forskningsvirksomhed var bestemt heller ikke lyriske. Vi forsøgte forgæves at få flere penge til studiet af det private arbejdsmarked (med LO og DA i fokus), men det var umuligt (derfor kom "Den danske model" først et tiår senere). Derimod kunne vi i forskningsrådet få penge til studier af den offentlige sektor, og så tog vi fat på et nyt felt.

Det var heller ikke et område, der var helt fremmed for os. Lidt som en kombination af en vis fortsat aktivisme og en nødvendig søgen efter noget, der kunne give brød på bordet, havde vi beskæftiget os med organisationerne inden for Pædagogisk Kartel, som ville betale for at få fortalt deres historie. Det skete med "Offentligt ansattes faglige kamp" (1980). Efterfølgende betalte Socialarbejdernes Fællesudvalg (SFU) for et analysearbejde, der dels afdækkede udviklingen af forhandlingssystemerne på det statslige og det kommunale område, dels analyserede LO og FTF i relation til det offentlige arbejdsmarked ("Aftalesystemet på det kommunale område. En vurdering af KTU's hidtidige udvikling og fremtidige muligheder" (1981), "Aftalesystemet på det statslige område. En

19 To andre inspirationskilder er de britiske sociologer Anthony Giddens og Stuart Hall. I øvrigt var det den første danske lærebog i sociologi siden Verner Goldschmidts "Gruppe og samfund" fra tiden før studenteroprøret.

20 Det er nok derfor, at Søren Kaj Andersen i sin tale ved vores 25 års jubilæum kalder det for den lyriske fase.

vurdering af TFU's hidtidige udvikling og fremtidige muligheder (1982) samt "En vurdering af LO og FTF's placering på det offentlige arbejdsmarked" (1982).²¹

Forinden havde vi foretaget en analyse af den skelsættende socialrådgiverkonflikt i foråret og sommeren 1981. Det var den første lockout mod en gruppe offentligt ansatte, og vi analyserede derfor konflikten i et magtressource-perspektiv (1981). Så var vi til gengæld også blevet tændt på det nye forskningsfelt, som vi koncentrerede os fortrinsvis om det næste årti. Det var også tiltrækkende, at det var helt nyt land, som ingen forskere tidligere havde afdækket i Danmark, og som også internationalt var relativt begrænset behandlet.

Kvalitative interview med hovedforhandlere

De tre hæfter for SFU var klassisk institutionel analyse. Det, som for os var det mest interessante i forbindelse med dette arbejde, var dog det umiddelbare indblik, vi fik i det offentlige aftalesystems særlige funktionsmåde, hvor der fx var en udpræget grad af uformelle relationer. Det var således ikke så meget den store forkromede institutionelle undersøgelse, som vi forsøgte at dyrke, selv om det først og fremmest var det, som det lykkedes os at få forskningsrådsmidler til.

Vi ville forsøge at afdække forhandlingsspillet – og herunder ikke mindst det tilsyneladende fintmaskede net af *uformelle kontakter*. Det var ikke en problemstilling, som man umiddelbart kunne "smaske i syret" på aktørerne – specielt ikke med vores aktivistiske baggrund. Derfor blev der tale om en usædvanlig lang tilblivelsesproces.

Det er af flere venlige kolleger blevet betegnet som vores mest originale arbejde, fordi man her virkelig ser forskerne, der tager det lange seje træk med anvendelse af en systematisk observationsmetode – via kontinuerlige runder af kvalitative interview – fra OK 1981 og frem til og med OK 1987. Det var et arbejde, der blev drevet frem af en stadig tiltagende interesse for uformelle relationer. I et forhandlingsystem med parter med modsatrettede interesser og med interne interessekonflikter på lønmodtagersiden, fordi alle gennem koalitioner forhandler samlet fra top til bund, var uformelle kontakter på den *ene* side et nødvendigt og vigtigt redskab, mens det på den *anden* side var et særdeles kontroversielt fænomen og derfor ikke noget, der blev snakket åbent om – snarere tværtimod. Efterhånden som vi fik talt os ind på emnet i interviewene med forhandlerne, kom der da også flere og flere advarsler. Den daværende formand for Dansk Sygeplejeråd, Kirsten Stallknecht, sagde di-

21 TFU (Tjenestemændenes Fællesudvalg) og KTU (Kommunale Tjenestemænds Udvalg) var forhandlingskarteller for lønmodtagerorganisationerne på henholdsvis det statslige og det kommunale og amtslige område, der blev oprettet som en konsekvens af Tjenestemændsreformen af 1969. I takt med, at de voksende grupper af overenskomstanstatter blev inddraget i forhandlingssystemet, ændredes i slutningen af 1980'erne navnene på forhandlingskartellerne til CFU (Centralorganisationers Fællesudvalg) i den statslige sektor og KTO (Kommunale Tjenestemænd og Overenskomstanstatter) på det kommunale og amtslige område.

rekte, at vi ville være fuldstændigt færdige som forskere på det offentlige område, hvis vi beskrev de uformelle kontakter.

Metodeinds kud

Vores anvendelse af kvalitative interview med hovedforhandlere – såkaldte eliteinterview – rejser en interessant metodediskussion. Ifølge Ritzer (1977) er metoden inden for definitionsparadigmet observation, men det kan man faktisk ikke direkte bruge i forhold til relativt lukkede forhandlingssystemer. Så her må man i stedet anvende alternative teknikker, hvor det kvalitative interview eksempelvis gennem en systematisk og kontinuerlig anvendelse får karakter af en slags semi-observation. Man ender med at komme ind og røre ved forhandlingsbordet og ånde forhandlerne i nakken – selv om man ikke gør det ved direkte observation.

Når det gælder det offentlige aftalesystem var vores fremgangsmåde kontinuerligt at gennemføre interviewrunder med hovedforhandlerne i de skiftende overenskomstsituationer – uden direkte at anvende indholdet i offentliggjorte skrifter. Vores interviewrunder var således en tillidskabende proces, hvor fortroligheden blev dokumenteret. Vi var drevet af interesse for at forstå et komplekst fænomen og vores metode adskilte sig dermed markant fra den journalistiske søgen efter afslørende nyheder.

De gentagne interviewrunder havde dermed den virkning, at forhandlerne åbnede op og fortalte mere og mere. I starten fik vi enkelte nej-svar på vores forespørgsel om interview, men efterhånden sagde alle ja. Vores erfaring var, at forhandlerne havde to valg. De kunne sig nej til at lade sig interviewe, eller de kunne sige ja, og når de gjorde det sidste, så endte de altid med at sige alt det, de vidste. Der blev før eller siden lukket op for sluserne.

Når hovedparten først sagde ja, så fulgte de andre med for ikke at risikere, at deres handlinger alene blev udlagt af de øvrige aktører, uden at de kunne give deres egen fremstilling af forløbet. Vi havde også held med at sikre en næsten 100 pct. deltagelse, fordi vi fik skabt hul fra toppen. Når først de absolutte hovedforhandlere på begge sider havde sagt ja, så fulgte alle efter.

Som regel er vi under interviewene de empatiske lyttere, der udviser stor interesse for det, der for den interviewede er af stor personlig betydning. Denne form for interview får ikke sjældent en form for terapeutisk virkning, fordi det er sjældent forhandlerne taler med andre om deres oplevelser. Dels er de gode til at holde kæft, dels får den nærmeste familie hurtigt nok, og så kan det være lidt af en befrielse, at der endelig er nogen udefra, der gider at høre om alle detaljerne, og som endda synes, det er spændende.

Vi har enkelte gange oplevet interviewpersoner, der ved at genkalde sig et ubehageligt forløb, er brudt sammen. Det kom første gang fuld-

stændigt bag på os. Det var ikke noget, vi lige via metodeundervisningen var forberedt på at håndtere. Især i sådanne situationer gælder det om at afslutte forløbet ved langsomt at tale sig ud af den fortrolige interviewsituation ved at begynde at tale om praktiske spørgsmål o. lign.

Ikke alle interview foregår som en proces, hvor der stryges med hårene. Indimellem er det nødvendigt at anvende en konfrontationsteknik eller snarere efterforskningsteknik, hvor man i ømtålelige spørgsmål, som en person forsøger at undvige, efterhånden lukker alle udgange, så der til sidst kun er tilståelsen tilbage. Det kan lade sig gøre, fordi vi som interviewere ofte opnår en viden, som er større end de enkelte forhandles som følge af, at vi dækker feltet hele vejen rundt.²²

Samlet set er der tale om en metode, der stiller store etiske krav til forskerne. Vi har derfor også udviklet restriktive retningslinjer for, hvordan vi anvender interviewene.

- Hvis en person har sagt noget, som ikke er bekræftet af en eller flere andre, der har overværet en bestemt episode (eller der ikke i det mindste kan findes bekræftelse i andre kilder), så har vi ikke anvendt udsagnet.
- Hvis personer uden for de inderste cirkler siger noget (rygtevis på anden eller tredje hånd), så bruger vi det ikke, medmindre det bekræftes af to eller flere med førstehåndskendskab til de pågældende oplysninger.
- Hvis to eller flere har samme udsagn, og ingen direkte kommer med andre og modstridende udlægninger, bruger vi oplysningerne uden videre, såfremt der samtidig er tale om førstehåndskendskab.
- Hvis to eller flere har samme udsagn, og en har en modsat opfattelse, vurderer vi nøjere de evt. interesser bag. (Og vi vil ofte finde, at den ene med den specielle udlægning kan have et behov for at stille sig i et positivt lys i det spørgsmål, det drejer sig om).
- Hvis to eller flere har et udsagn og to eller flere et modstående udsagn, vurderer vi interesserne bag og vil sandsynligvis modstille disse synspunkter i beskrivelsen (Due og Madsen 1988, s. 346, 1996, s. 9-10 og 2006, s. 38-39).

22 Det er relevant at tilføje et par linjer om selve interviewene. Fra starten og helt frem til de seneste år brugte vi – for at understrege fortroligheden – ikke båndoptager. Den ene af de to forfattere – med den journalistiske baggrund – noterede alt ned i en form for stenografi, hvorfor stort set hele indholdet blev registreret gennem renskrivning i umiddelbar forlængelse af interviewene. Karakteristiske vendinger og sprogbrug, betoning og pauser bliver således fastholdt. Vi har altid fulgt det princip, at holde interviewudskriften for os selv. De interviewede har således ikke haft mulighed for at se, hvordan deres ord er registreret, men kun den endelige anvendelse. Det har vi gjort for at undgå, at for mange fik "kolde fødder" og begyndte at trække baglæns. Eneste undtagelse var en administrativ leder fra en faglig organisation, der stillede som absolut betingelse at se udskriftet. Det var tydeligt, at det kom bag på ham, hvor meget vi fik med. Og han benyttede lejligheden til vedrørende de mere kontroversielle spørgsmål at finslibe sine formuleringer. Så vi modtog et komplet nyt, renskrevet udskrift. Det var så undtagelsen, der bekræftede reglen, og derudover bekræftede os i, at vi skulle holde interviewene for os selv.

Som hovedregel har vi fulgt disse principper, men helt undgå ”svipsere” har vi ikke kunnet. Det er til gengæld nogle af de situationer, vi ser tilbage på med den største selvkritik, og vi har naturligvis, i det omfang vi er blevet konfronteret med det, beklaget dybt over for den person, det er gået ud over. I denne forbindelse må vi sige: ingen nævnt, ingen glemt.

Vi har i forskellige sammenhænge nærmere diskuteret problemerne med anvendelsen af de kvalitative interview. Det gælder bl.a. spørgsmålet om selv at blive præget af ”magtens fascination”, dvs. at blive udsat for ”impression management” og at forlade sig på interviewpersonernes præsentation af virkeligheden ”front stage” uden i tilstrækkelig grad at afdække, hvad der sker ”back stage”.²³ Her er der tale om de samme farer, der som regel også lurar i forbindelse med egentlig observation. Vores relationelle tilgang med interview med forhandlere på begge sider af bordet medfører dog, at underliggende problemer og konflikter som regel kommer frem i lyset. Og denne tendens styrkes af systemets koalitions karakter, hvor der især på lønmodtagersiden indgår forskellige organisationer, der ofte har modsatrettede interesser. Når vi taler med dem alle, er det derfor ikke meget, der forbliver skjult.

Der er dog stadig det særlige problem, at vi har garanteret de enkelte interviewpersoner anonymitet og derfor ikke citerer dem direkte. Interviewene er fortrolige og derfor arkiveret til evt. senere anvendelse. Men her og nu kan andre forskere altså ikke kontrollere os direkte, fordi de simpelthen ikke har adgang til kilderne. Det har været prisen for at få åbnet et væsentligt samfundsmæssigt område, der ellers har været lukket for forskningen. Vurderet retrospektivt har det været prisen værd. Det paradoksale er jo, at selv om ingen citeres direkte, så kommer det alligevel til at fremstå relativt præcis, hvordan forhandlingerne er forløbet – også bag kulisserne. Med vores særlige tilgang har vi åbenbart fået overbevist forhandlerne om, at det er vigtigt at få belyst dette felt. I hvert fald har de med åbne øjne accepteret på denne måde at blive eksponeret gennem deres deltagelse i fortsatte interviewrunder også efter ”Når der slås søm i”.

De kunne allerede i forbindelse med ”Når der slås søm i” se, hvordan vi lagde hele forløbet frem i det åbne. Vi havde lovet under interviewene, at de ville komme til at se teksten, inden den blev offentliggjort. Og derfor fik alle interviewpersonerne fra 1981 til 1987 teksten til gennemlæsning i et første udkast. Vi ventede meget uroligt på svarene. Ville det føre til voldsomme protester, som spået af Kirsten Stallknecht, eller på anden måde forsøg på at påvirke fremstillingen? Vores tvivl blev gjort til skamme, idet vi hverken dengang eller siden er blevet mødt med forsøg på censur eller lignende. Der har derimod været en interesse for at præ-

23 Mest omfattende har vi gjort det i ”Når der slås søm i”, kapitel 12 (Due og Madsen 1988) samt i ”Man kan kun gå på to ben”, kapitel 11 (Due og Madsen 1990). Se især underafsnittet ”Front stage og back stage”.

cisere teksten og tillægge evt. yderligere væsentlige detaljer, så fremstillingen hver gang er blevet styrket ved denne afsluttende runde.²⁴

Vi er nogen gange blevet kritiseret for i for høj grad at bygge på eliteinterviewet, men når vores afgørende forskningsspørgsmål er de uformelle relationer, har der ikke været noget alternativ. Man kan ikke spørge menige medlemmer om et fænomen, de ikke er involveret i og dårlig nok har kendskab til. Til gengæld har vores forskning givet en øget åbenhed og viden om de uformelle kontakter, som i høj grad kan ses som en styrke af de demokratiske processer i organisationerne.

"Når der slås søm i"

Trods advarslerne holdt vi fast i perspektivet – de uformelle relationers afgørende vægt – i den bog, der blev resultatet af dette arbejde: "Når der slås søm i" (1989). Men det tog også otte år, før vi turde springe ud i det. Igen var der tale om en tredelt publikation med både institutionel analyse, kvalitativ mikroanalyse og teoretisk bearbejdning. Men det var så afgjort forløbsbeskrivelserne med vægten på det uformelle forhandlingspil, der stod i centrum.

Her er det således for alvor *definitionsparadigmet*, der bliver udgangspunktet for forskningen – uden at den institutionelle analyse skipes helt. Tilgangen var fænomenologisk med udvikling af en induktiv teoriudvikling. Vi brugte i den sammenhæng fortrinsvis de begreber, som aktørerne selv anvendte, og som vi bearbejdede gennem det analytiske arbejde. I den forbindelse fulgte vi således i høj grad Anthony Giddens, som på denne tid netop skrev om, hvordan de reflekterende aktører var den bedste kilde til teoriudvikling.²⁵

Det var ikke alene i den indirekte anvendelse af Giddens, men i hele fremgangsmåden, at vi så at sige opfandt den dybe tallerken – selvom

24 Det er klart, at der også er en etisk problemstilling i denne særlige metode. Vi starter ikke med at lade den enkelte se sine egne indirekte citater, men præsenterer dem for den samlede tekst. Dermed kan de også indirekte se, hvordan vigtige episoder er blevet udlagt af andre aktører. Den garanterede anonymitet er således tvivlsom, når det gælder den interne forhandlerverden. Det bliver samtidig svært at foreslå mere substantielle rettelser, fordi de øvrige interviewpersoner vil kunne se sådanne ændringer, hvis de indføres i den endelige udgave. Generelt set er der selvfølgelig ikke mange, der hverken har tid eller lyst til at nærlæse en tekst så meget, men vedrørende de mere kontroversielle spørgsmål, vil de relevante personer nok holde øje med, hvad der sker af ændringer i den sidste fase. Man kan sige, at det er en fremgangsmåde til fordel for forfatterne og deres mulighed for at præsentere historien så frit som muligt, men – igen bortset fra første omgang – så har det været præmissen, der er blevet lagt helt åbent frem, og som er accepteret af interviewpersonerne.

For kuriositetens skyld skal det tilføjes, at vi havde udformet en skitse til et brev til interviewpersonerne ved udsendelse af manuskriptet til "Når der slås søm i", hvor vi åbnede op for, at den enkelte kunne nedlægge veto mod offentliggørelsen. Fra vores side var det et udtryk for et vidtgående hensyn til de interviewpersoner, som havde lagt deres forhandlingsliv så åbent frem i et forløb, hvor præmissen for vores arbejde ikke fra starten var præciseret. Men det var nok også meget naivt. Vi drøftede det inden udsendelse med en af de forhandlere, som vi hele tiden har haft meget nære relationer til, og vedkommendes reaktion var, at det måtte vi for gud skyld ikke gøre. Der vil altid være en forsigtig eller to, som vil bremse åbenheden, hvis de får mulighed for det. Desuden er det principielt afgørende, at det i forbindelse med alle projekter – og herunder ikke mindst eksternt finansierede undersøgelser – er forskerne, der bestemmer, hvad og hvordan der skal offentliggøres. Retten til offentliggørelse er grundlaget for forskningens uafhængighed.

25 Det formuleres bl.a. af Giddens på følgende måde: "But theories in the social sciences have to be in some part based upon ideas which (although not necessarily discursively formulated by them) are already held by the agents to whom they refer." (Giddens 1984, s. xxxiv).

den allerede var opfundet. Vores analytiske metode var et udpræget eksempel på *Grounded Theory*, som allerede var udviklet af *Glaser og Strauss* (1968, 1978). Det fik vi at vide, da vi efter udgivelsen af bogen blev tilkaldt af Torben Agersnap.

Vores fænomenologiske tilgang var et forsøg på at forstå systemet og aktørerne med udgangspunkt i systemet og aktørernes handlinger ud fra deres egne fortolkninger af virkeligheden. Som i *Grounded Theory* udledes antagelser og begreber derfor ikke deduktivt fra eksisterende teoretiske positioner, men induktivt fra aktørernes egne formuleringer (Glaser og Strauss 1968, Glaser 1978, Strauss 1989, Due og Madsen 2006).

Agersnap mente, at vi med ”Når der slås søm i” havde udført et arbejde, der havde kvalitet som doktorafhandling – der skulle blot lidt mere systematisk skrives om den teoretiske og metodiske sammenhæng, som vores arbejde indgik i. Og det ville han gerne hjælpe os med. Han fandt, at vores skitse til en teori om uformelle relationer var af høj kvalitet – noget af det bedste han længe havde set i dansk sociologi. Men han undrede sig meget over, at bogen overhovedet ikke havde nogen litteraturliste. Selvfølgelig var det vigtigst at tænke selv, men det ville være en stor styrke med en systematisk sammenstilling med anden beslægtet forskning.²⁶

Selv om uformelle relationer ikke er det mest grundigt behandlede i samfundsvidenskaben, er det et fænomen næsten alle er enige om betydningen af. Der er også nogle, der har haft held med at studere det nærmere. De manglende referencer er ikke et udtryk for, at vi ikke havde haft fat i noget af dette arbejde. Vi var således i høj grad inspireret af Peter M. Blaus værk om bureaukratiet, ”*The Dynamics of Bureaucracy*” (1955), som rummer den afgørende hovedpointe, at forudsætningen for bureaukратиets funktion er, at de rigide regler omgås gennem uformelle relationer.²⁷

Som brobyggere i Ritzers forstand var vi optaget af at forbinde mikro- og makrostudier. Med analysen af uformelle relationer bevægede vi os ind i kernen af de mikro-sociologiske processer, hvorigennem store samfundsmæssige forandringer skabes på makroplanet. Man kan tale om mikro-sociologi med makrosociologiske konsekvenser.

Vi var meget forsigtige i konklusionerne og talte derfor kun om skitsen til en teori om uformelle relationer i organisations- og aftalesystemet på arbejdsmarkedet, dvs. i sociale systemer præget af konfliktende interesser mellem aktørerne/grupperne samtidig med, at parterne er gensidigt afhængige af hinanden. Det skaber nødvendigheden af kompromiser, der

26 Det skal indskydes, at de manglende referencer og en teoridannelse uden noteapparat faktisk ikke er typisk for vores produktion. Tværtimod er der særdeles mange noter og et væld af referencer til anden litteratur i de fleste af vores værker. Det har fået nogen af vores bedømmere til at sige, at det mest spændende og interessante i vores arbejde stod i noterne. Så det er det andet yderpunkt.

27 Når nu Peter M. Blau nævnes, kan vi ikke lade være med at fortælle den gode historie om, hvordan han under en forelæsning, vi hørte ham holde i Budapest 1991, karakteriserede forskellen mellem kvantitativ og kvalitativ forskning. Den kvalitative forsker ved, det er sandt, men ikke om det er signifikant. Den kvantitative forsker ved, det er signifikant, men ikke om det er sandt.

på grund af interessekonflikterne potentielt fører til baglandsproblemer, og derfor bliver uformelle relationer et vigtigt redskab.

Med anvendelse af empiriske eksempler søgte vi at besvare ikke alene, hvorfor forhandlere anvender uformelle relationer, men også hvordan det gøres, hvem der gør det, og hvordan kontakterne skifter karakter gennem forløbet af en forhandlingsproces.

Det videre arbejde med uformelle relationer og koalitioner

De uformelle relationers betydning styrkes af aftalesystemets *koalitions-karakter* – en problemstilling, som vi først for alvor tog op i det fortsatte arbejde op igennem første halvdel af 1990'erne, hvor vi gennemførte nye procesanalyser – fra OK 1989 til OK 1995 – og samtidig arbejdede med den relevante teori.²⁸

Det førte til artikler om koalitioner og forhandlingsteori – herunder ikke mindst med vægt på Walton og McKersie, som netop med udgangspunkt i reguleringen af løn- og arbejdsvilkår har udviklet en forhandlingsteori (1965). Væsentligt er her ikke mindst deres skelnen mellem *distributive* forhandlinger, præget af et nulsumsspil, og *integrative* forhandlinger, hvor begge parter opnår resultater.

Desuden skal mere generelt nævnes inspiration fra bl.a. Erving Goffmann – ”The Presentation of Self in Everyday Life” (1959), ”Asylums” (1961) og ”Frame Analysis” (1974). Med den mikrosociologiske, fænomnologiske tilgang, når Goffmann dybe indsigter i menneskeligt hverdagsliv. Goffmann kortlægger, hvordan en væsentlig del af den menneskelige interaktion handler om at undgå at tabe ansigt. Han sammenligner den menneskelige adfærd med en sceneoptræden, og dette billede synes endnu mere relevant, når det gælder egentlige forhandlinger. Det viser Raymond A. Friedman i sit værk ”Front Stage, Backstage – The Dramatic Structure of Labor Negotiations” (1994), som tydeligvis er inspireret af Goffmann, og som vi har haft nytte af i vores arbejde med de uformelle relationer.²⁹

Vores fortsatte analyser i første halvdel af 1990'erne førte ikke mindst til en dybere forståelse af det danske offentlige aftalesystems *koalitions-karakter*, der er en følge af arbejdsgivernes centraliseringspres, så alle forhandler samlet fra top til bund. Det er især på lønmodtagersiden koalitioner, der forhandler, dvs. sammenslutninger af selvstændige organisationer, og det har vidtgående betydning for den måde forhandlingerne foregår på. Vi opsamlede i ”Forligsmagerne” (1996) det særlige ved sådanne *koalitionsforhandlinger* i følgende seks teser:

28 Og hermed har vi – ifølge Søren Kaj Andersens jubilæumstale – bevæget os ind i den modernistiske fase i vores udvikling.

29 Det med bagscenen og forscenen havde vi åbenbart forstået tidligere. Hvis man ser på forsiden og bagsiden af ”Når der slås søm i”, så ser man først hovedforhandlerne med alvorstunge miner, men på bagsiden hersker munterheden.

- 1 Koalitionerne er et vigtigt filter for de krav, der bliver stillet i forhold til modparten. Således er det kun de krav, der kan skabes enighed om i koalitionen, der vil blive bragt videre til modparten.
- 2 Interessekonflikter mellem koalitions partnere på samme side af forhandlingsbordet er ofte mere afgørende for det samlede resultat end konflikterne på tværs af bordet.
- 3 En forhandlingspart kan have større interessesammenfald med modparten end med sine koalitions partnere.
- 4 Det er i koalitioner, at det opnåede forhandlingsresultat fordeles. Derved er det også igennem koalitioner, at de sociale normer – bl.a. angående lighed og retfærdighed – får betydning i praksis.
- 5 En effekt af de sociale normers betydning i koalitioner er, at lønspreddingen mellem grupperne udvikler sig anderledes, end tilfældet ville være, hvis grupperne forhandlede enkeltvis.
- 6 Ingen organisationer har hidtil kunnet opnå bedre resultater ved at køre sololøb uden for en koalition.

Flere organisationer har siden 1996 forsøgt at undvige centraliseringspresset og har forladt koalitionerne for at forhandle selv. Det gælder generelt for organisationerne på sundhedsområdet, som efter 2002 valgte at forhandle uden for den selvstændige sammenslutning, KTO. De har dog siden forhandlet samlet via deres eget fællesskab, Sundhedskartellet, så der var stadig tale om en vis koalitions karakter. I øvrigt lykkedes det ikke for denne sammenslutning at bryde med resultaterne opnået i KTO, og derved er den sjette tese blevet bekræftet.

Den blev udfordret igen i 2008, hvor ikke alene Sundhedskartellet, men også FOA og BUPL brød med KTO i bestræbelserne på at opnå et bedre resultat. Det lykkedes bl.a. via en omfattende konflikt at nå et resultat, der lå omkring 0,5 pct. højere, men det var kun marginalt over den mulighed for en vis intern skævdeling, der – jf. tese 4 og 6 – er mulighed for inden for den samlede koalition. Samlet var konklusionen af vores analyse af dette forløb derfor, at den sjette tese nok blev udfordret, men ikke afvist. Forløbet i 2008 kræver mere en nuancering end en nyformulering af dette afgørende punkt i teserne om koalitionsforhandlinger (Due og Madsen 2009).

Konklusionerne vedr. de uformelle kontakter blev også samlet punktvis i ”Forligsmagerne”, hvor vi fik videreudviklet teorien – om end vi stadig talte om skitsen til en teori for et specifikt afgrænset socialt felt.

Det fik Göran Ahrne til – i en positiv anmeldelse – at fremhæve, at vi var alt for tilbageholdne i anvendelsen af vores teoretiske ansatser. Vi havde virkelig noget at byde ind med (Ahrne 1997).

”Forligsmagerne” indeholdt ud over arbejdet med uformelle relationer og koalitioner også en teoretisk analyse af, hvad der skiller det offentlige aftalesystem fra det private aftalesystem, dvs. at også her er det andet hovedområde – det historisk-institutionelle spor – særdeles synligt.

Teser om uformelle kontakter

Eftersom spørgsmålet om uformelle relationer står så centralt i vores forskning, skal vi i det følgende kort skitsere vores antagelser om dette væsentlige samfundsmæssige fænomen.

Det er karakteristisk for vores forsigtige konklusioner, at vi i skitsen til en teori ikke generelt taler om uformelle relationer, men afgrænser det til uformelle kontakter i forhandlingssystemer mellem parterne på arbejdsmarkedet. Vi *definerer* uformelle kontakter i organisations- og aftalesystemet som kontakter mellem forhandlerne med det formål at afprøve signaler og/eller skyde sig ind på forligsmuligheder uden at forpligte sig og med sikkerhed for fortrolighed.

1. Årsager til uformelle kontakter

Grundantagelsen er, at uformelle kontakter ses som en forudsætning for at gennemføre forhandlinger i aftalesystemer med parter, der har potentielt konfliktende interesser. Uanset forhandlingernes karakter er formålet til syvende og sidst – måske først i forlængelse af en konflikt – at nå til et forlig, der for en ny periode fastlægger spillereglerne mellem parterne. Da forhandlerne i denne proces nødvendigvis må tage hensyn til deres bagland – gennem det Walton og McKersie kalder intra-organisatorisk forhandling (1965, 1992) – er der en tendens til, at afgivne mandater vanskeligt kan fraviges. Forhandlingsresultater bliver dermed kun mulige, når man gennem uformelle kontakter kan skabe et relativt afbalanceret uformelt forlig, der kan præsenteres for baglandet som et *fait accompli*.

Jo flere parter, der er placeret i forhandlingerne på hver side af bordet, jo større vil behovet for at anvende uformelle kontakter blive, men desto mere kontroversielle vil de også være. Jo mere koalitionspræget et aftalesystem er, desto større vil behovet for uformelle kontakter derfor blive.

I et aftalesystem præget af koalitioner kan der opstå direkte interesse-sammenfald mellem dele af koalitionerne på tværs af bordet, og sådanne situationer vil føre til uformelle kontakter i forsøgene på at finde en løsning.

Åbenhed i forhandlingerne kan på grund af baglandets "fjendebilleder" ødelægge forligsmuligheder, og da de officielle forhandlingsmøder med større forhandlingsdelegationer har for åbne kanaler til baglandet, må et mindre antal hovedforhandlere foretage de egentlige manøvrer i et snævert uformelt forum.

Forhandlinger i et aftalesystem er så komplekse, at det er umuligt at forudsige alt i forvejen. Der vil altid indtræffe uforudsete begivenheder, som kan føre til ikke-tilsigtede konsekvenser. Et væsentligt middel til at minimere denne uforudsigelighed er anvendelsen af uformelle kontakter.

2. Forudsætninger for uformelle kontakter

Det er kun muligt at gennemføre uformelle kontakter på grundlag af tillid mellem forhandlerne.

Forhandlerne må være sikre på fortrolighed i de uformelle kontakter. Afhængigt af den fase i forløbet, kontakterne foregår i og deres deraf følgende karakter – skal man være sikker på, at det, der signaleres videre, ikke får præcis afsenderadresse på, eller at det, der drøftes på mødet, aldrig slipper uden for de fire vægge – efter princippet om at uformelle kontakter er møder, der aldrig har fundet sted.

Fortroligheden er først og fremmest nødvendig, fordi den gør det muligt for forhandlerne at lufte indrømmelser uden at blive forpligtet. Det er en af de uformelle kontacters væsentligste funktioner. Men når man så langt, at der gives egentlige løfter under en uformel kontakt, må man kunne regne med, at de holder. Enighed om noget uformelt må være lige så bindende som en underskrevet aftale.

Uformelle kontakter er baseret på personlige relationer mellem de individuelle forhandlere. Forhandlingshierarkiet kan godt virke bestemmende for, hvem der kan kontakte hvem, men det er personerne og ikke positionerne, der afgør, om de kontakter, der føres inden for disse rammer, kommer til at fungere.

3. De uformelle kontacters hierarki

De uformelle kontakter danner et positionelt bestemt lag, der mere skal ses som et supplement end som en modsætning til den formelle struktur, og som er afgørende for aftalesystemets funktion.

De uformelle kontakter udgør derigennem en institutionaliseret del af det formelle aftalesystems funktionsmåde, men selv om forbindelseslinjerne dermed er positionelt bestemt, er uformelle kontakter personafhængige.

De uformelle kontakter udgør et hierarki svarende til hierarkiet i det formelle system, men samtidig findes et net af forbindelseslinjer på tværs af hierarkiet. Kontakter, som kan medvirke til at fremme eller hindre processerne i det uformelle hierarki.

Jo mere sammensat et forhandlingssystem er, jo mere koalitionspræget det er, desto mere udpræget må man forvente det vil være med et tæt net af kontakter på tværs af det formelle og uformelle hierarki.

4. Faserne i de uformelle kontakter

Uformelle kontakter kan enten have til formål at afprøve signaler og fremme den gensidige tillid mellem parterne, som regel tidligt i et forhandlingsforløb, der kan kaldes den indledende fase. Eller de kan have til formål at få skabt rum for afgivelse af de indrømmelser, som i den afgørende fase er nødvendige for at løse interessekonflikterne mellem parterne.

Uformelle kontakter kan enten opstå som et resultat af mere tilfældige møder eller være systematisk planlagte arrangementer – som regel indgår begge typer af møder i et forhandlingsforløb.

I den afsluttende forhandlingsfase får de officielle forhandlingsmøder ofte et mere uformelt præg. Der kaldes for "højtækningsfasen" eller den fase, hvor man "lægger blyanterne".

Sat på spidsen kan de uformelle relationers betydning fremstilles på følgende måde: "Det er de uformelle kontakter, der bringer resultaterne, og så er der det officielle mummespil for at få det godkendt."³⁰

Det institutionelle spor

Som nævnt ovenfor indeholdt "Forligsmagerne" ud over tesoerne om uformelle relationer og koalitioner også en institutionel analyse. Det samme var tilfældet i en række værker fra 1980'erne, mens vi arbejdede langsigtet på "Når der slås søm i". Også i denne periode var der således gang i det mere rendyrkede institutionelle, historiske spor:

 Fx kan nævnes "Hva' nu Larsen?" (1984).³¹ Inspirationen til dette

30 De anvendte citater er fra vores interviewrunder fra 1981 til 1995 og udtrykker således forhandlerens vurderinger, jf. de metodiske principper i Grounded Theory. Formuleringen af tesoerne følger med ganske få justeringer fremstillingen i "Forligsmagerne" (1996). Vi har siden 1990'erne kun i begrænset omfang arbejdet videre med teorien om uformelle relationer, men vi har planlagt at tage dette felt op igen med henblik på udgivelse af såvel en national som en international monografi om de uformelle relationers afgørende betydning.

31 Titlen er taget fra Kjeld Abells skuespil fra 1935, "Melodien, der blev væk", der handler om kontorassistenten Larsen med de store forventninger til livet, der skuffes, da han snydes af chefens nevøer for den karriere, han drømmer om. "Det sku' vær' så godt, og så' det faktisk skidt", som det hedder i stykkets kendte vise, "Sangen om Larsen", med tekst af Sven Møller Kristensen og musik af Bernhard Christensen. Stykkets budskab til tidens flippolterere var: Meld jer ind i HK!

arbejde var dels empirisk³² og dels teoretisk. Vi havde læst nogle engelske tekster om funktionærorganisering og fagforeningskarakter (Bain samt Blackburn&Prandy) i forbindelse med vores begyndende studier af det offentlige aftalesystem i første halvdel af 1980'erne.³³ For at forstå disse værkers antagelser i en dansk empirisk sammenhæng ledte det os til studier af HK's organisationsudvikling og den særlige funktionærlov, der blev en realitet i 1930'erne.

Dertil kommer, at vi fik udarbejdet en skitse til "Det offentlige aftalesystems historie", hvor vi nåede at blive færdig med Bind I – perioden 1850-1946 (1985-86). Den er vi vendt tilbage til i 2011 for at færdiggøre som en af de afsluttende opgaver i vores tid ved FAOS.

Vi fik også – finansieret af Danmarks Lærerforening – ud over "Når der slås søm i" og den store medlems- og tillidsrepræsentantundersøgelse, der jf. nedenfor udkom i 1990 med titlen "Man kan kun gå på to ben", udarbejdet et par strukturanalyser om lærernes fagforening. Dels en stor lokalkredsundersøgelse – "Fra lokalkreds til fagforening" (1987) – dels en analyse af DLF's placering i det offentlige aftalesystem centralt – "DLF og det offentlige arbejdsmarked" (1988).

32 Jan Plovsing havde gennemført et interessant studie af de danske funktionærgruppers organisering, og det gav en del af inspirationen til vores arbejde med samme problemstilling (Plovsing 1973).

33 Se bl.a. George S. Bain: "The Growth of White-Collar Unionism" (1970) samt R.M. Blackburn og K.J. Prandy: "White-Collar Unionization: A Conceptual Framework" (1965).

Den modernistiske fase

I 1990'erne udgav vi inden for en periode på seks år tre værker, som vi selv tillægger en særlig betydning i vores samlede produktion. De er her opridset i prioriteret rækkefølge – ikke ud fra deres kvaliteter, men ud fra deres betydning for FAOS' virksomhed:

- 1 "Den danske model" (1993) – med den generelle historisk-institutionelle analyse og teoretiske overvejelser om organisations- og aftalesystemets opståen og udvikling.
- 2 "Forligsmagerne" (1996) – med den specifikke institutionelle analyse om det offentlige organisations- og aftalesystem og udviklingen af en teori om uformelle relationer i forhandlingsystemet (i forlængelse af "Når der slås søm i").
- 3 "Man kan kun gå på to ben" (1990/1991) – med udvikling af professionssociologien og dens betydning for organisations- og forhandlingsforhold i det danske aftalesystem. Danmarks Lærerforening (1990-91).

"Forligsmagerne" er behandlet ovenfor. I det følgende skal vi omtale de to øvrige. Inden vi tager fat på vores både nationalt og internationalt mest kendte værk – "Den danske model" – vil vi fremhæve "Man kan kun gå på to ben". Den har to udgivelsesår, fordi den i anden ombæring blev anvendt som doktorafhandling i sociologi på Lunds Universitet, hvor den daværende sociologiprofessor Bengt Gesser ikke mindst var imponeret over den teoretiske gennemgang af professionssociologiens historie og det analytiske afsnit om, hvordan denne tilgangs begreber havde relevans for lærerforeningens udvikling. Især med tanke på udviklingen i fagforeningernes medlemskab de seneste årtier fremstår det tydeligt, at inddragelse af professionstilgangen er et absolut nødvendigt supplement – og delvist korrektiv – til den klassiske fagforeningstilgang med ulige magtforhold og kollektive kampskridt. På det tidspunkt var der ingen, der talte hverken om professionsorganisationer eller professioner mere generelt. I dag er det et uhyre anvendt – omend noget misbrugt – begreb, hvor professionshøjskoler og professionsbachelor er blevet betegnelser, der knytter sig til snart sagt enhver mellemlang videregående uddannelse.

Professionsbegrebet

Det er lettere ironisk, at det netop er de klassiske mellemuddannelser, der i dag især kendes som professionsuddannelser. I den klassiske betydning af professioner er dette begreb reserveret til lange videregående uddannelser, som skabte baggrund for høj status og magt til særligt udvalgte grupper. Historisk set i første omgang teologer og siden jurister, læger og andre akademikergrupper. I nyere tid er betegnelsen blevet udbredt til at omfatte en række mellemuddannede, der på lignende måde som de klassiske professioner kan bruge en fælles uddannelsesmæssig identitet på et samfundsmæssigt betydningsfuldt område til at styrke deres position. Det gælder ikke mindst folkeskolelærer og sygeplejerske, der i den sociologiske terminologi også betegnes som semi-professioner.

Vi skelner i vores gennemgang af professionssociologien mellem to hovedretninger.

- For det første den funktionalistiske tilgang, *hvor* professionsgruppernes monopol på særlige fagområder – og de dermed følgende privilegier – ses som et naturligt resultat af specifikke samfundsmæssige behov for viden på et højt niveau, og *hvor* professionsgrupperne lever op til deres samfundsmæssige ansvar med en udpræget grad af altruisme (Car-Saunders og Wilson 1933, Parsons 1951, 1968).
- For det andet den neo-weberianske tilgang, *hvor* professionerne søger at monopolisere deres område som led i en kynisk strategi med det formål at erobre og fastholde særlige privilegier, og *hvor* altruismen mest af alt er et taktisk redskab til at fremme egne snævre interesser (Murphy 1985, Parkin 1979).

Vores konklusion er, at begge tilgange rummer en del af sandheden, men at det som regel – i de konkrete samfundsmæssige sammenhænge, professionerne agerer inden for – vil være et både/og. Vi har selv i den sammenhæng anvendt en *relationel model*, hvor vi ser på professionsgruppen i dens sociale kontekst. Det indebærer en analyse af 1) relationerne til elever og forældre, dvs. brugergrupperne, 2) relationerne til kollegerne, 3) relationerne til ledelsen, 4) relationerne til deres organisation, 5) relationerne til det administrative og politiske system lokalt og nationalt, og derudover 6) relationerne til offentligheden generelt.

Vi er i studiet af en faglig organisation som Danmarks Lærerforening særligt interesseret i, hvordan professionsbaggrunden kan anvendes som element i en faglig interessevaretagelse, men vores pointe er, at en rent kynisk tilgang ikke vil vise sig holdbar. Hvis ikke den specifikke gruppe udøver et reelt samfundsvigtigt arbejde og føler særlige forpligtelser til at leve op til et samfundsmæssigt ansvar, vil der ikke være mulighed for at opnå gunstige vilkår.

Vi opridser på baggrund af den eksisterende litteratur i alt ni kriterier, som ifølge professionssociologer skal opfyldes, for at man kan tale om en profession:

- 1 Udøvelse af en profession må indebære en færdighed, som bygger på teoretisk viden.
- 2 Der skal være tale om en langvarig uddannelse som forudsætning for tilegnelse af den professionelle viden.
- 3 De professionelle kompetence skal være sikret gennem et formelt eksaminationssystem.
- 4 Der skal være etableret et etisk kodeks til at sikre den professionelle integritet.
- 5 Den professionelle aktivitet skal bestå i en form for service, der er til fælles bedste, dvs. præget af altruisme eller offentligt serviceideal.
- 6 Professionen skal være organiseret, hvilket indebærer bl.a. professionel selvregulering og autonomi.
- 7 De professionelle skal have en følelse af identitet, dvs. dele fælles sociale værdier.
- 8 Der skal inden for professionen udvikles et fælles sprog, som bruges i udøvelsen af professionen, men som kun delvist forstås af folk udenfra.
- 9 Med kontrol over tilgangen til uddannelsen sikres professionens reproduktion, og ringen sluttet (Millerson 1964, Goode 1957, Brante 1968).

Med disse kriterier kan erhvervsgrupper undersøges med henblik på at fastslå deres evt. placering som profession. Derved kan opregnes en professionernes trappestige, hvor en gruppe som folkeskolelærerne som relativ ny i hierarkiet med en mellemlang uddannelseslængde er placeret et stykke nede. Men ikke desto mindre som en gruppe præget af en professionsbaseret identitet, hvor fællesskabet først og fremmest bygger på den fælles uddannelsesmæssige baggrund.

Derfor udvikler og fastholder den faglige organisation sin styrke ved ikke alene at anvende de traditionelle fagforeningsmidler, men også i høj grad at arbejde for de professionelle vilkår. Skolepolitikken må gå hånd i hånd med kampen for bedre løn- og arbejdsvilkår i mere snæver fagfor-

eningsmæssig betydning. Heraf afhandlingens titel – ”Man kan kun gå på to ben – lærerne mellem profession og fagforening”.³⁴

”Den danske model”

Formålet med bogen var at analysere det danske organisations- og aftalesystems samlede historie for at fremhæve dets centrale samfundsmæssige betydning. Vi var på den ene side optaget af at foretage en ajourføring af Walter Galensons værk om det danske organisations- og aftalesystem fra begyndelsen af 1950’erne (1952/1955), og på den anden side ønskede vi at give en fremstilling, der kunne matche Nils Elvanders bog om det svenske system, der i øvrigt også havde titlen den svenske model (1988).³⁵

”Den danske model” trækker teoretisk ikke mindst på det, vi kalder for den britiske institutionelle IR-tilgang. Først og fremmest Clegg & Sisson (1976, 1987), men også deres forløber, Alan Flanders (1968, 1970). Det er faktisk først med denne bog, at vi for alvor og mere dybtgående behandlede og anvendte hele Industrial Relations-litteraturen. Denne udvikling skal ses i sammenhæng med, at vi i stigende omfang fik forbindelse med udenlandske forskere på området, og de var for hovedpartens vedkommende netop orienteret i retning af IR-teori.³⁶

Det er vigtigt at understrege, at vi i forbindelse med denne bog – og både tidligere og senere arbejder – bygger på nogle grundantagelser vedr. IR-systemet som et *konfliktløsningssystem*, hvilket ikke altid er lige fremtrædende i den britiske pluralisme. Så her er vores inspiration stadig Richard Hyman, men måske i endnu højere grad Michael Poole.

Udgangspunktet er, at der er tale om *asymmetriske relationer*, dvs. et ulige magtforhold mellem arbejdsgivere og arbejdstagere – lønarbejde og kapital. Denne ulighed er baseret på ejendoms- og dispositionsretten, men det handler ikke kun om træk ved et kapitalistisk system, men om magt og autoritet, der jf. Weber kendetegner de fleste komplekse sociale systemer.

Vores mest anvendte formulering, når det gælder fremtiden for fag-

34 ”Man kan kun gå på to ben” er også et eksempel på, at forsøget på at bygge bro mellem makro- og mikrostudier samtidig fører til *metodepluralisme*. Ganske vist har det *kvalitative* interview med forhandlerne – som det er fremgået – været et afgørende værktøj, men vi har også i det omfang, det har været relevant, anvendt *kvantitative* metoder. I netop denne bog indgår således en stor survey, der dækker både DLF’s medlemmer og tillidsrepræsentanter. Sådanne surveyundersøgelser har vi tilbagevendende gennemført (Strøby Jensen et al. 1999, Due et al. 2007), ligesom vi har foretaget analyser med anvendelse af registerdata (Due et al. 2010, Ibsen et al. 2011).

35 Det skal nævnes, at ”Den danske model” er skrevet sammen med den nuværende institutleder ved Sociologisk Institut, Carsten Strøby Jensen, der dengang var tilknyttet FAOS. Han var den første fastansatte, der kom til, da det oprindelige samarbejde mellem to begyndte at udvikle sig til en gruppe – siden et center – med en række videnskabelige medarbejdere. I øvrigt var navnet inspireret af Torben Agersnap, der ud fra egne erfaringer understregede, hvor vigtigt det var for udviklingen af et forskningsmiljø at sikre en institutionel forandring med navn og logo og messingskilt på døren. Efter lange overvejelser nåede vi frem til FAOS, der passende sprogligt ligger mellem kaos og fallos.

36 Nyttens af det internationale netværk, vi og andre på FAOS har bygget op, har været uvurderlig. Vi fristes til at sige ingen nævnt, ingen glemt, men må dog nødvendigvis specielt fremhæve to: vores britiske kollega, Jeremy Waddington, og vores tyske kollega, Berndt Keller, som har inspireret os i mange sammenhænge. Eksempelvis kan nævnes vores samarbejde i forbindelse med en komparativ antologi om strukturudviklingen i fagbevægelsen (Waddington 2005, Due og Madsen 2005 samt Due og Keller 2005). I en skandinavisk kontekst skal ud over Nils Elvander nævnes Jon-Erik Dølvik, fra Fafo, Oslo, og Anders Kjellberg, Lunds Universitet.

bevægelsen, er som følger: Så længe lønmodtagere oplever, at deres egne interesser (vedr. løn- og arbejdsvilkår) varetages bedst/kun kan varetages sammen med andre lønmodtagere, så længe vil der eksistere kollektiv organisering og kollektiv regulering – hvis modparten og staten da ikke kan forhindre det med magt.

I sidste instans er der med denne formulering tale om en ”*rational choice-tilgang*” – men ikke som en modsætning til en normativ tilgang som ovenfor fremhævet, jf. Weber. Det er et *både/og*. Rationelle valg over for sociale normer er en af de andre klassiske hovedmodstillinger i sociologien, men også her tilhører vi brobyggerne – på samme måde som Steen Scheuer, jf. dennes doktorafhandling, ”Motivation – Aktørmotiver i arbejdslivet” (1999).

”Den danske model” er skrevet i en tid med et begyndende EU-pres og i en omverden, hvor man som regel talte meget om Sverige og den svenske model, men meget lidt om den danske. Under indtryk af problemerne i Sverige, som kom til udtryk i Hans De Geers bog ”The Rise and Fall of the Swedish Model” (1992), kaldte vi den engelske udgave for ”The Survival of the Danish Model” (1994). Det gav nok bogen en vis tone, som medvirkede til, at den mest almindelige kritik mod ”Den danske model” blev, at det for meget var et forsvarsskrift.

Det præger også den korte formulering i fire punkter af modellens karakteristika, som vi præsenterede allerede i bogens indledende kapitel:

- 1 Et gennemorganiseret arbejdsmarked med stærke organisationer for både lønmodtagere og arbejdsgivere.
- 2 Centraliserede forhandlingsrunder, hvor overenskomster, der praktisk talt har effekt for hele det danske arbejdsmarked, afgøres i et synkroniseret forløb hvert andet år, og hvor den statslige forligsinstitutions kompetence til at fremsætte sammenkædede mæglingsforslag er et afgørende element i sikringen af samme afgørelse.
- 3 Et konsensusbaseret forhold mellem de modstående organisationer og et relativt lavt niveau af arbejdsstandsninger og andre former for konflikter.
- 4 En aftalemæssig regulering af stort set alle forhold på arbejdsmarkedet gennem dette overenskomstsysteem, dvs. et voluntaristisk system med en begrænset regulering via lovgivning (Due et al. 1993, s. 13-14).

Det er formuleringer, der overbetoner organisationernes styrke og underbetoner aftalesystemets konfliktelement. Så kritikken er ikke uberegtiget, hvis man alene ser på denne opsummering af karakteristika. Men hvis man følger bogens analyser, er fremstillingen dog meget mere nuanceret.

Så holder kritikken ikke (Due og Madsen 2005). Vi har derfor altid protesteret mod fremstillinger af vores tilgang som en form for Dunlopsk funktionalisme. Vi er også i ”Den danske model” i høj grad konfliktteoretisk kritiske. Fx indeholder allerede denne bog – hvilket er videreført i senere værker – overvejelser om *IR-systemernes erodering*. Det går fra Industrial Relations (IR) til Human Ressource Management (HRM) i ”Den danske model” og videre i ”Forligsmagerne” fra Industrial Relations til Employment Relations.

Synspunktet er, at der altid vil være en form for regulering af arbejdsmarkedsrelationerne – men den behøver ikke nødvendigvis at være kollektiv – hvilket nærmest er indbygget som en forudsætning i en del forskeres bestemmelse af IR. Derfor er *Employment Relations* på virksomhedsniveau det grundlæggende.³⁷

Bogens titel slog i de følgende år så meget an, at den danske model gik ind i den almindelige sprogbrug som betegnelse for det særlige danske organisations- og aftalesystem og dette systems relationer til det politiske system. Udtrykket blev anvendt i midten af 1980’erne i en bog om og af den daværende konservative finansminister, Palle Simonsen. Her var det i betydningen den særlige danske politiske konsensuskultur (Wagner 1986). I begyndelsen af 1990’erne var der endvidere enkelte, der talte om en særlig dansk model på velfærdspolitikens område (Rold Andersen 1991). Men det blev stadig brugt relativt sporadisk.

Det blev ændret med vores lancering af betegnelsen den danske model som udtryk for den danske måde at regulere løn- og arbejdsvilkår på – herunder ikke mindst vægten på kollektive aftaler frem for lovgivning. Begrebet blev allerede kanoniseret politisk i ”Folketingets motiverede dagsorden fra 30. november 1993”, der fastlagde grundlaget for implementering af EU-direktiver på arbejdsmarkedet. Folketinget gav her sin støtte til at fastholde den danske model på arbejdsmarkedsområdet med overvejende aftaler frem for lovgivning bl.a. således, at arbejdsmarkedets parter i Danmark fik mulighed for at implementere sådanne foranstaltninger inden for rammerne af aftalesystemet, herunder ved kollektive overenskomster og/eller aftaler.³⁸

Til tider anvendes udtrykket også om andre politikområder med sær-

37 Det er ret almindeligt at oversætte ER til beskæftigelsesrelationer, men det er mere retvisende at tale om ansættelsesrelationer, der i højere grad relaterer sig til det grundlæggende i relationen mellem arbejder og arbejdsgiver, hvor beskæftigelsesrelationer mere leder tanken hen på det arbejdsmarkedspolitiske område. Men det er selvfølgelig en del af et samlet begreb for arbejdsmarkedsreguleringen, jf. Dunlops model med de tre aktører. Almindeligvis taler vi på dansk om arbejdsmarkedsrelationer – selv om det har den samme svaghed – og bruger det som en samlebetegnelse for såvel IR og LR som ER. Internationalt kan denne udvikling væk fra IR bl.a. ses i det navneskifte, der er sket på den internationale sammenslutning på området. Den hed frem til 2010 IIRA: International Industrial Relations Association, men skiftede herefter til ILERA: International Labour and Employment Relations Association. Da FAOS var vært ved den europæiske regionale kongres i juni 2010 var det således sidste arrangement i regi af IIRA.

38 Dagsorden vedtaget af det danske Folketing den 30. november 1993 under Forespørgsel F 7, D 14, jf. Andersen 2003 og Strøby Jensen 1995. Allerede i forbindelse med det danske EU-formandskab i første halvår 1993 skrev vi for Arbejdsministeriet en engelsksproget pjece, hvori udtrykket den danske model indgik i titlen: ”The Main Pillar of the Danish Model” (Due et al. 1993).

lige danske måder at gøre tingene på. Således giver et opslag på Google³⁹ på ”den danske model” ikke mindre end 205.000 hits, mens opslaget ”the Danish model” giver 63.800 hits (Due og Madsen 2006).

Centraliseret decentralisering

Det fornyende begreb i analysen i ”Den danske model” er centraliseret decentralisering. Vi har hentet det fra Chicago-skolens bysociologi, hvor det ifølge Ernest W. Burgess udtrykker nødvendigheden af, at de karakteristika, der præger det hidtidige bycenter, reproduceres i de forstæder, der udvikler sig (Park og Burgess 1925, Burgess 1925, Madge 1962). Hermed får begrebet en dobbelt betydning, idet det ikke alene indeholder en strukturmæssig ændring i form af decentralisering og/eller centralisering, men også indebærer en samtidig reproduktion af forhandlingskulturen i det centrale system ved en delegering af kompetence til mere decentrale elementer.⁴⁰

Dermed adskiller vores begreb sig kvalitativt fra de begreber, der blev udviklet af andre forskere i samme periode – herunder ikke mindst Franz Traxlers og Colin Crouch’s *organiseret decentralisering*.⁴¹

Centraliseret decentralisering betegner desuden ikke kun en ny fase i aftalesystemets udvikling, der begyndte efter sammenbruddet i slutningen af 1970’erne. Det er samtidig udtryk for et karakteristisk træk ved overenskomstsyste­met siden dets etablering. Det danske stærkt centraliserede forhandlings­system havde som en indbygget risiko en ufleksibel løndannelse. Derfor blev næsten fra starten udviklet et bevægeligt lønsystem i den mest eksportorienterede sektor – jernindustrien – som derefter også blev dagsordensættende for de samlede overenskomstforhandlinger. Disse magtrelationer i overenskomstsyste­met blev af parterne ofte beskrevet med udtrykket ”de faktiske forhold i jernindustrien”.⁴²

Med *forskningsprogrammet* fra 1998 introducerede vi med udgangspunkt i internationale studier (Marks 1993, Marks og Hooghe 1996) begrebet *multiniveauregulering*. Dette begreb kan også ses som både en

39 Opslaget er foretaget den 7. juni 2011.

40 Det er i øvrigt ikke kun, hvad angår teoretiske begreber, at vi er inspireret af Chicagoskolen. Denne forskningsinstitutions opbygning med dens tætte direkte forbindelseslinjer til de sociale fænomener, der står i centrum for analyserne, har også påvirket vores arbejde med udviklingen af FAOS (Jf. Martin Bulmers bog ”The Chicago School of Sociology. Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research”, 1984).

41 Vi er i øvrigt ret tilfredse med, at vores sammentrækning af hovedpointerne i ”Den danske model” på engelsk indgår i det hovedværk, hvor denne særlige proces i retning af mere decentraliserede – stedvis desorganiserede – arbejdsmarkedsrelationer præsenteres: ”Organized Industrial Relations in Europe: What Future?” (1995) redigeret af Crouch og Traxler. Det var da rettidig omhu.

42 Det kan ses som et eksempel på, hvordan aktørerne selv skaber deres egne begreber, jf. fx Giddens (1984) som omtalt i afsnittet ”Når der slås søm i”. I virkeligheden er det – som så mange danske bevingede ord – oprindeligt formuleret af Storm P. I monologen ”En dansk anarkist” (Petersen 1915) indgår følgende formulering: ”Sådan en storsnudet værkfører – når jeg siger, at der er links gevind på’en, så er der links gevind på’en – så skal han ikke komme og ødelægge de faktiske forhold inden for jernindustrien”. Om det er et ordvalg, Storm P. har samlet op, eller om det er hans egen opfindelse, fortæber sig i tågerne. Under alle omstændigheder er det efterfølgende blevet taget op og anvendt både af parterne i overenskomstsyste­met i bogstavelig betydning som udtryk for magtforholdene i dette system og af mange andre i overført betydning som billede på urokkelige magtrelationer.

egenskab ved systemet generelt og som et udtryk for en ny fase i overenskomstsystemets historie – karakteriseret ved udvikling af en form for regulering samtidig på flere niveauer og uden noget givet styrende og iværksættende center, hvor både parterne på det centrale og det decentrale aftaleniveau samt de politiske aktører nationalt og internationalt agerer.

Multiniveauregulering medfører en udfordring for det etablerede aftalesystem med rod i parternes, dvs. de sektorbaserede organisationers, selvregulering. Som vi skal se det, synes det især at være de politiske aktørers regulering, som udfordrer aftalemodellen. En række analyser af decentraliseringen af beslutningskompetence fra sektororganisationerne til virksomhedsniveauet viser derimod, at denne proces snarere styrker modellen, måske netop fordi forhandlingsinstitutionerne fra det centrale niveau – både for så vidt angår forhandlingskompetence og forhandlingskultur – i betydeligt omfang er reproduceret lokalt. Samtidig synes der at være en vis bevægelse nedefra og op, således at de lokale parter på nogle områder tager initiativet, hvilket i den her anvendte terminologi kan ses som en tendens til multiniveauregulering.⁴³

43 Se bl.a. Ilsoe et al 2007 og Ilsoe 2009, samt vores undersøgelser om TR-institutionen, herunder især de to store TR-undersøgelser, FAOS har gennemført i henholdsvis 1998 (Strøby Jensen et al. 1999) og 2010 (Navrbjerg, Larsen og Johansen 2010).

Den konsoliderende fase

Hvis vi skal vurdere de øvrige nyere arbejder, dvs. produktionen fra 00'erne, så kan de i høj grad karakteriseres som opdateringer og teoretiske ajourføringer af hovedværkerne fra 1990'erne. Der er ikke noget epokegørende nyt – hvis vi ser bort fra bogen om arbejdsmarkedspensionerne fra 2003 – om end der også i nogle af disse arbejder findes originale bidrag til forsøget på at forklare den vidtgående og komplekse decentraliseringstendens, der fortsat har præget reguleringen af arbejdsmarkedsrelationerne. Samlet kan man måske tale om den konsoliderende fase.

Det er karakteristisk for perioden, at vi fortsat på samme tid fulgte såvel udviklingen på det private arbejdsmarked som udviklingen i den offentlige sektor. Dette dobbelte greb, der oprindeligt – som nævnt ovenfor – var et tilfældigt resultat af, hvor vi kunne skaffe midler til vores forskning, endte med at være vores store fordel. Vi blev derigennem i stand til at vurdere den danske arbejdsmarkedsregulering i et helhedsperspektiv.

Når det gælder organisations- og aftalesystemet på det private arbejdsmarked er hovedværket fra denne periode ”Fra storkonflikt til barselsfond” (2006). Når det gælder den offentlige sektor har vi dels bidraget med en analyse af den decentrale løndannelse i den offentlige sektor med bogen ”Forhandlingssystemet – konflikt eller forlig” (2002), dels gennemført et case-studie af den omfattende konflikt i 2008 i bogen ”Forligsmagere og forumshoppere”, der samtidig kan ses som en ajourføring af den teoretiske bestemmelse af det offentlige aftalesystem i ”Forligsmagerne” fra 1996.

Inden vi nærmere omtaler disse skrifter, skal vi dog først behandle pensionsbogen, der skiller sig ud fra de øvrige arbejder i 00'erne.

Arbejdsmarkedspensionerne og den danske model

Som nævnt kan man regne ”Når der slås søm i” for at være vores mest originale bog, men det arbejde, vi udførte på opdrag fra Pension Danmark om etableringen af arbejdsmarkedspensionsordningerne som et led i overenskomstsyste­met, er ved at gøre den rangen stridig: ”Fra magtkamp til konsensus. Arbejdsmarkedspensionerne og den danske model” (2003).

Dette værk er vigtigt, fordi det siger noget fundamentalt om social forandring – og dermed sætter et spørgsmålstejn ved den indbyggede

forestilling om rationalitet, der præger den overvejende del af samfundsforskningen, og som også tidligere har præget vores arbejde. Den tætte analyse af relationerne mellem parterne i aftalesystemet og de politiske aktører på Christiansborg om tilblivelsen af dette pensionssystem dokumenterer i høj grad vilkårligheden eller tilfældet som en afgørende faktor ved etableringen af sådanne institutioner. Det handler ganske vist om nogle parters strategiske valg, men det viser den udprægede grad af "bounded rationality" og de ikke-intenderede konsekvenser af de trufne valg og handlinger. Dette kritisk skeptiske blik er naturligvis ikke vores opfindelse. Inspirationen kommer bl.a. fra Robert K. Merton (1968), Anthony Giddens (1984) og Herbert A. Simon (1976).⁴⁴

Selv om vi også i "Den danske model" kort henviser til tilstedeværelsen af ikke-tilsigtede konsekvenser, har vi først i forlængelse af arbejdet med AMP for alvor set den danske model som helhed i et sådant mere kritisk lys. Som nævnt i det afsluttende afsnit har det inspireret os til at arbejde med en ny udgave af "Den danske model", hvor vi i høj grad vil fokusere på elementet af vilkårlighed og tilfældighed i udviklingen af det danske organisations- og aftalesystem.

"Fra storkonflikt til barselsfond"

Bogen "Fra storkonflikt til barselsfond. Den danske model under afvikling eller fornyelse" (2006) analyserer overenskomstforløbet på det private arbejdsmarked fra 1998 til 2004 – med tre på hinanden følgende overenskomstrunder som case-studier. Den kortlægger de komplekse, skiftende decentraliserings- og centraliseringstendenser på de forskellige niveauer i aftalesystemet og indkredser på den måde udviklingen i retning af en form for *multiniveauregulering* – det nye begreb, der blev en del af forskningen med forskningsprogrammet fra 1998, og der – som nævnt – defineres ved, at der ikke længere (som det fortsat var tilfældet under den centraliserede decentralisering) er et givet styrende center. Presset fra det nationale og internationale reguleringsniveau ovenfra og virksomhedsniveauet nedefra udfordrer de centrale aktørers koordinering.

Dette nye begreb blev første gang udfoldet i en større artikel fra 2001 med titlen "Fra centraliseret decentralisering til multiniveauregulering. Danske arbejdsmarkedsrelationer mellem kontinuitet og forandring" (Madsen et al. 2001). Som titlen udtrykker det, var vores tese, at det danske aftalesystem var under forandring i retning af en form for multiniveauregulering. Med de tre omfattende case-studier om OK 1998, OK 2000 og OK 2004, der fremlægges i bogen fra 2006, får vi dokumenteret denne teses relevans. Konklusionen er ikke så meget et farvel til den hid-

⁴⁴ Jf. også Kingdon 1984. Metodisk kan man se bogen som et godt eksempel på, at vi her i stedet for at lægge vægt på at verificere en tese om AMP som et resultat af parternes strategiske valg i højere grad forsøger at falsificere som anbefalet af Popper.

til kendte danske model for regulering af løn- og arbejdsvilkår og samspil mellem parter og politik, men mere en præcisering af, at den danske model med vægten på den sektorbaserede aftaleregulering i stigende grad underlægges et pres fra en række andre reguleringsniveauer. Der bliver tale om en sammensat regulering præget af forskellige niveauer – herunder både nationalt politisk og EU politisk og retligt. Det synes at være en form for regulering uden et givent styrende center, dvs. multiniveauregulering.

I bogen foretages også en sammenligning med reguleringsmodeller eller IR-regimer i andre lande – bl.a. inspireret af Nils Elvander (2002). Det kan ses som udtryk for en stigende interesse for internationale komparationer, hvor vi har været mest optaget af at undersøge ”most similar” cases. Derfor var sammenligningen Danmark og Sverige mest nærliggende. Det analyserede vi i flere skrifter (Due og Madsen 1999, 2000), hvilket gav anledning til livgivende diskussioner på tværs af Øresund – ikke mindst med Elvander, der stadig for os står som kæmpen i den nordiske IR-forskning.⁴⁵

I det indledende teoretiske kapitel diskuterer vi desuden sammenhænge og forskellene mellem de forskellige forsøg på idealtypiske opstillinger over IR-regimer (Visser 1996) på den ene side og velfærdsregimer (Esping-Andersen 1990)⁴⁶ på den anden side. Vores konklusion er, at man næppe kan tale om et særligt skandinavisk eller nordisk IR-regime (Strøby Jensen 1995, Gudmonsén 1993). Den danske model skal snarere ses som en hybridform mellem det pluralistiske eller liberale og det korporative regime.

Det antages almindeligvis, at der er en tæt sammenhæng mellem IR-regimer og velfærdsregimer, men i en dansk sammenhæng ser billedet mere kompliceret ud. Med udviklingen af det danske velfærdsregime, der især efter 2. verdenskrig er blevet præget af universelle skattefinansierede velfærdsydelser, opstår der i stigende grad en åbenlys forskel i forhold til det voluntaristiske aftalesystems vægt på parternes selvregulering. I bogen fra 2006 strammer vi formuleringen af denne forskel ved at fremsætte den tese, at der synes at være en afgørende indre modsætning mellem det universalistiske danske velfærdssystem, byggende på lovgivning med lige, individuelle rettigheder til alle, og det voluntaristiske aftalesystem, der er baseret på kollektive rettigheder til de grupper og individer, som direkte er omfattet af de indgåede aftaler.

I det omfang de to reguleringsystemer er adskilte med en klar ar-

45 Siden har vi også inddraget Norge og Finland i disse analyser, fordi det herigennem kan illustreres, hvor stor en effekt på fagbevægelsens styrke, der ligger i den særlige sammenhæng mellem fagforening og a-kasse i lande som Sverige, Danmark og Finland, men netop ikke i Norge (Due og Madsen 2007, 2010). Her har vi haft udbytte af andre nordiske forskere som Jon Erik Dølvik (2008), Anders Kjellberg (2001, 2009) og Torgeir Aarvaag Stokke (1998).

46 Vi tager her tråden op fra Søren Kaj Andersen, der i sin ph.d.-afhandling netop diskuterede denne problemstilling (Andersen 2001).

bejdsdeling, er problemet håndterligt, men netop i de seneste årtier er der skabt et tættere samspil mellem parter og politik. Der er udviklet et stigende område præget af dobbeltregulering både gennem lovgivning og overenskomster. Det kan ses som udtryk for den universelle velfærdsmodels finansierungsproblemer. De politiske aktører søger at få arbejdsmarkedets parter til at løfte et større ansvar. Når det gælder etableringen af arbejdsmarkedspensioner, kan det fastslås, at der er skabt en effektiv sammenhæng mellem de to reguleringsformer. Men generelt synes det dog vanskeligt at etablere en funktionel arbejdsdeling eller balance mellem det kollektive aftalesystem og det universalistiske velfærdssystem (Mailand 2008, Due og Madsen 2003 og 2006).

En af hovedkonklusionerne i ”Fra storkonflikt til barselsfond” er, at det politiske pres, der er opstået gennem udviklingen af et stigende område af velfærdsgoder for fælles regulering, udfordrer den danske aftalemodels selvreguleringsprincip. Og det er måske netop en effekt af den markante forskel – for ikke at sige modsætning – mellem den danske IR-model og den danske velfærdsmodel.

EU-regulering

Tendensen til multiniveauregulering har givet et tredobbelt pres på aftaleparterne fra 1) parterne på det decentrale niveau, 2) de nationale politiske aktører og 3) det internationale reguleringsniveau, herunder først og fremmest EU. Men mens vores analyser viser, at det nationale politiske niveau udgør en betydelig udfordring for parternes selvregulering, synes det at være lettere at håndtere såvel presset fra EU som presset fra de lokale parter.

Hvordan aftalesystemet har håndteret presset nedefra er allerede nævnt ovenfor i afsnittet ”Centraliseret decentralisering”. Men vi har også ved FAOS selvstændigt undersøgt betydningen af EU-reguleringen. Her har vi selv naturligvis i de relevante sammenhænge nævnt problemstillingen, men det er andre forskere ved FAOS, der har stået for det mere grundige undersøgelsesarbejde. Det gælder først og fremmest Carsten Strøby Jensens mangeårige indsats, der kulminerede med doktorafhandlingen fra 1998. Det er siden fulgt op af Søren Kaj Andersen (2001, 2003) og Jytte Kaltoft Bendixen (2007), bl.a. i to ph.d.-afhandlinger.⁴⁷

Konklusionen er relativt entydig: at det ikke mindst gennem den etablerede implementeringspraksis for EU-direktiver mv. er lykkedes at sikre hovedprincippet om parternes selvregulering i den danske model. Men mens den europæiske politiske regulering ikke i sig selv synes at give uoverstigelige problemer, er forskellige afgørelser ved EF-domstolen i de senere år fremstået som en mere direkte trussel, fordi de ved at sætte den

⁴⁷ Gennem en række specialstudier har forskere ved FAOS derudover tilvejebragt ny viden om forholdet mellem EU og den danske arbejdsmarkedsregulering. Se bl.a. Mailand (2006) og Larsen (2008).

frie bevægelighed over de nationale parters ret til selvregulering har sat spørgsmålstejn ved konfliktretten, dvs. en afgørende forudsætning for den danske model (Pedersen 2011).⁴⁸

Flexicurity-debatten

Inden dette internationale juridiske pres viste sig, var der i årene omkring 2005 ellers en stor positiv bevågenhed omkring den danske aftalemodel. Det skete i sammenhæng med den såkaldte flexicurity-debat, der tog afsæt hos hollandske forskere, som opfandt betegnelsen flexicurity. Det var et udtryk for en kombination af reguleringsmæssige arrangementer, der på en gang fremmer fleksibilitet og sikkerhed (Wildthagen et al., 2003; Wildthagen & Tros 2004).

I en hollandsk sammenhæng var der tale om særlige elementer, som ikke i større udstrækning var relevante i en dansk sammenhæng. Men den danske model producerer til gengæld på en anden og nok så effektiv måde denne positive dobbelteffekt. Det sker gennem kombinationen af overenskomsternes relative lave sikkerhed i ansættelsen – og virksomhedernes dermed følgende lette adgang til at hyre og fyre – med en relativ høj grad af social sikring gennem arbejdsløshedsdagpenge i en længere periode, og samtidig med gode udsigter til ny beskæftigelse gennem den aktive arbejdsmarkedspolitik. ”The golden triangle” – som det træffende er blevet karakteriseret af vores kollega fra Aalborg, Per Kongshøj Madsen (Andersen & Mailand, 2005; Bredgaard et al., 2005, Jørgensen og Madsen red. 2007).

I sammenhæng med udviklingen af den europæiske beskæftigelsespolitik blev flexicurity – og vel at mærke i den danske afart – til et ”buzzword”, som ikke alene dominerede debatten, men som også blev søgt udviklet til et aktivt redskab i politikudviklingen. Det blev i denne sammenhæng i alt for høj grad overset, at den slags arrangementer, som regel har en specifik institutionel forankring og derfor ikke uden videre kan overføres til et system med en anden institutionel sammenhæng. Samtidig gav overvægten på flexicurity-aspektet i den internationale diskussion et skævt billede af den danske model, der nærmest blev reduceret til en række beskæftigelsespolitiske foranstaltninger, selv om den er noget andet og meget mere.

Baggrunden for det danske flexicurity-arrangement er det særlige nationale organisations- og aftalesystem, der har udviklet sig gennem mere end et århundrede, og som har skabt en integrativ forhandlingskultur fra top til bund i IR-systemet. Parternes potentielt konfliktende interesser

48 Denne særlige problemstilling arbejdes der videre med ved FAOS, og det samme gælder det relaterede problem omkring den frie bevægelighed og arbejdsmigration med særlig henblik på østeuropæisk indvandring. Her er der lavet flere væsentlige studier i de senere år. Det gælder bl.a. det metodisk banebrydende Polonia-projekt (Hansen og Hansen 2009) og projekter om østindvandringen generelt, herunder med særlig fokus på bygge- og anlægsbranchen (Pedersen og Andersen 2008, Andersen og Pedersen 2010).

om fordelingen af økonomiske ressourcer og indflydelse er omformet til et forhandlingsspil, hvor begge parter tilgodeses. Der skabes kompromiser, som ofte – jf. den aktive arbejdsmarkedspolitik – kan suppleres med lovgivning, men i en subtil balance, som fastholder overenskomstreguleringens afgørende betydning. Det er her, at den dobbelte betydning af begrebet centraliseret decentralisering, dvs. ikke bare en udlægning af forhandlingskompetence, men også en reproduktion af de centrale parter forhandlingskultur, spiller så væsentlig en rolle.⁴⁹

Der er blevet skabt et tillidsforhold mellem repræsentanter for lønmodtagere og arbejdsgivere både i de store sektor- og hovedorganisationer på nationalt niveau og mellem ledelse og medarbejdere i virksomhederne. Uden dette tillidsforhold ville lønmodtagerne og deres organisationer ikke acceptere ringere ansættelsessikkerhed end i de fleste andre europæiske lande. Så ville der komme et pres for bedre vilkår gennem overenskomster eller om nødvendigt ved lovgivning, og så ville flexicurity-arrangementet falde fra hinanden.

Det afgørende udgangspunkt for den danske flexicurity-model er således arbejdsmarkedsparternes selvregulering, hvilket ofte i EU-sammenhænge overses. Det var således karakteristisk, at aktører i EU-systemet på en gang priste det danske flexicurity-system og samtidig gentog den tidligere kritik af de manglende lovgivningsmæssige garantier i den danske aftaleregulering. Dvs. et angreb på det afgørende princip, der netop muliggør flexicurity.

Finanskrisen i 2008 og den svækkelse af den danske konkurrenceevne og produktivitetsudvikling, der karakteriserede udviklingen i årene forud for krisen, har ført til en nedtoning af hele flexicurity-debatten – selv om selve pointen, hvordan man fastholder en form for regulering, der på en gang kan skabe fleksibilitet og sikkerhed, stadig har betydning. Der er ikke længere så meget at råbe hurra for. Begrebet er måske på vej ind i historiens glemmebog, som det er sket for så mange andre modeudtryk. Derimod er det mere grundlæggende spørgsmål om den danske aftalemodel og de udfordringer, den stilles over for i en tid med øget global konkurrence, fortsat aktuelt.⁵⁰

49 Det gælder ikke alene overenskomstsyste­met, men også det politiske område, herunder først og fremmest arbejdsmarkedspolitikken, hvor gennemførelsen og implementeringen af lovgivningen – i det mindste frem til de seneste reformer under VK-regeringen – som regel er sket i et tæt samspil mellem de politiske aktører og parterne såvel på det centrale som på det lokale og regionale niveau (Mailand 2001).

50 Vi har ikke selv ydet noget selvstændigt bidrag til udviklingen af flexicurity-begrebet, men vi har naturligvis inddraget diskussion om dette særlige fænomen, der prægede en del af 00'erne, i de forskellige arbejder, vi udgav i perioden. Det gælder fx "Fra storkonflikt til barselsfond" (Due og Madsen 2006), samt artiklerne "The Danish Model of Industrial Relations: Erosion or Renewal" (Due og Madsen 2008) og "Employment Relations in Denmark" (Madsen et al. 2010). Blandt arbejder om dette emne fra andre forskere ved FAOS kan – ud over de allerede i teksten nævnte – fremhæves Ibsen og Mailand 2010, Il­­søe 2010 samt Mailand 2011. Søren Kaj Andersen har sammen med Ove Kaj Pedersen drejet diskussionen med udtrykket *mobication* som en kombination af mobilitet og uddannelse. Derved sættes fokus på uddannelsesindsatsen, der må vurderes som afgørende for danske virksomheders fastholdelse af konkurrenceevne i de kommende årtier (Andersen og Pedersen 2010).

Præcisering af begrebet den danske model

Vi benytter også med ”Fra storkonflikt til barselsfond” lejligheden til at diskutere betegnelsen den danske model. Her undersøger vi – jf. afsnittet ”Den danske model” ovenfor – den kritik, vores formulering og anvendelse af denne betegnelse er blevet mødt med. En kritik, vi kan følge et stykke ad vejen, men som vi generelt afviser.⁵¹

Vi vælger derfor i ”Fra storkonflikt til barselsfond” at foretage en præcisering af vores tidligere bestemmelse af den danske model. I den sammenhæng er det afgørende at forstå, hvilken karakter ”den danske model” i denne sammenhæng har. Det er – som vi nævnte ovenfor i afsnittet ”Empirisk dybde og teoretisk bredde” – ikke en idealtipe i webersk forstand – selv om der i en vis grad er tale om spidsformuleringer ud fra princippet om at overdrivelse fremmer forståelsen. Og det er slet ikke præsentationen af en teori om arbejdsmarkedsrelationer.

Målet er ikke her at rendyrke de karakteristiske træk i en generel samfundsinstitution som eksempelvis bureaukratiet. Vores analyse drejer sig om et konkret, reelt eksisterende reguleringssystem i en afgrænset historisk periode – nærmere bestemt det danske IR-system. Når vi opstiller den danske model i punktform, er der derfor tale om en opsamling af historisk, empirisk konstaterbare karakteristika, der har kendetegnet reguleringen af løn- og arbejdsvilkår i Danmark gennem det seneste århundrede samt parternes relationer til det politiske system i den samme periode.

Vi forsøger derigennem at indkredse, *hvad* der i denne periode har været grundlaget for relationerne mellem parterne i aftalesystemet og deres sammenhæng til det politiske system, *hvad* der har været parternes skiftende interesser, og *hvordan* de har søgt at løse de deraf følgende konflikter gennem udviklingen af institutionelle arrangementer.

De oprindelige fire punkter i bogen fra 1993 blev på denne baggrund justeret og ændret til en sammenstilling i seks punkter i 2006.

- Høje organisationsprocenter og høj overenskomstdækning som forudsætning for at fastholde et reguleringssystem med kollektive aftaler.
- Nationalt samordnede overenskomstforhandlinger med skiftende niveauer og med Forligsinstitutionen i central rolle.
- Sammenhængende system med flere niveauer og med partsinstitutioner både lokalt og centralt.

51 Vi har i en artikel i FAOS Årbog 2004 selv forholdt os kritisk til vores bestemmelse af den danske model i bogen fra 1993, og vi redegjorde i den sammenhæng for fejl og mangler i den korte version på fire punkter, der opridses allerede i bogens indledning. Vi har dog også samtidig argumenteret for, at den samlede fremstilling af modellen, som den kan udlæses af bogen i sin helhed, godt kan stå for en nærmere prøvelse. Den er langtidsholdbar, men må nødvendigvis justeres i forhold til de store forandringsprocesser, der har præget de seneste tiår (Due og Madsen 2005).

- Konfliktløsningssystem med kompromisbaserede løsninger mellem parterne ud fra en gensidig erkendelse af divergerende interesser.
- Grundlæggende voluntarisme præget af parternes selvregulering og begrænset lovgivning.
- Et kontinuerligt samspil mellem arbejdsmarkedets parter og det politiske system, hvor parternes indflydelse maksimeres i det omfang, de kan nå til enighed om de nødvendige foranstaltninger i den aktuelle situation – det såkaldte konsensusprincip.

Kernen i modellen er relationerne mellem parterne og de politiske aktører. Selvreguleringsprincippet er ganske vist essentielt, men da arbejdsmarkedsreguleringen foregår i en bredere samfundsmæssig kontekst, må der nødvendigvis være en rolle til det politiske system. Der er med andre ord altid tale om et reguleringsmiks. Når man anvender modellens elementer, er det vigtigt at holde fast i, at punkterne ikke repræsenterer absolutte krav, men snarere skal ses som variable størrelser, dvs. et mere eller mindre. Vurderingen af aftalemodellens udvikling beror således på en samlet analyse, hvor udviklingen på de forskellige områder vægtes i forhold til hinanden.

Det kan derfor ikke teoretisk fastslås, hvilke krav der må opfyldes for, at man fortsat kan tale om den danske model i den betydning, denne form for arbejdsmarkedsregulering hidtil har haft. Dog kan det antages, at en høj grad af selvregulering i kombination med et betydeligt niveau af samordnede overenskomstforhandlinger må anses for at være en forudsætning.

Den tætte forbindelse til det politiske system med udviklingen af dobbeltregulering af velfærdsgoder er set i dette perspektiv den største udfordring for den danske model, fordi politikerne får legitime krav til indflydelse på reguleringen af løn- og arbejdsvilkår, men det er samtidig også arbejdsmarkedsparternes mulighed for afgørende politisk indflydelse. Det seneste tiårs faldende medlemstal i de overenskomtbærende faglige organisationer – herunder både et stigende antal uorganiserede og medlemmer i såkaldte gule fagforeninger – og vigende overenskomstdækning udgør i den sammenhæng et særligt problem (Due et al. 2010, Ibsen et al. 2011). Når flere og flere står uden for parternes selvregulering øger det presset for lovgivning frem for aftaler, og det kan betyde en forrykning af balancen i den danske model.

"Forligsmagere og forumshoppere"

Ud over den konkrete analyse af overenskomstforhandlingerne i den offentlige sektor i 2008 og præciseringen af lighedstegn og forskelle mellem overenskomstsysterne i den offentlige og den private sektor – som

nævnt ovenfor – samler vi i bogens afsluttende teoretisk-analytiske kapitel op på en række af de forhandlingsteoretiske antagelser, som vi har udviklet tilbage fra starten af 1980'erne. Det går tilbage til analysen af socialrådgiverkonflikten i 1981 og vores beskrivelser af det kommunale og statslige aftalesystem i 1981-92. Denne opsamling kan skematisk opstilles i følgende seks punkter.⁵²

- *Krav – Mobilisering – Forlig*: Det er et afgørende led i forhandlingsprocessen at skabe balance mellem krav, mobilisering og forlig. Det gælder om at udvikle krav, der kan mobilisere medlemmerne og dermed styrke forhandlernes position, men kravene skal samtidig afstemmes, så de ligger inden for grænserne af det mulige, opnåelige forlig. Under OK 2008 var det ikke mindst de ydre økonomiske og politiske omstændigheder, der skabte et forventningsniveau, der ikke kunne opfyldes og dermed ledte til en konflikt.
- *Kompromisernes balancekunst*: I et forhandlingssystem med koalitions-karakter, hvor der forhandles samlet fra top til bund, er det store problem at skabe et resultat, der i tilstrækkelig grad kan tilgodese alle de involverede organisationer med deres forskelligartede ofte modstridende interesser. Dette kompromisernes balancepunkt kunne under OK 2008 ikke findes på grund af politiske løfter til særlige grupper, og derfor kom nogle organisationer i konflikt.
- *Overenskomstrundernes kædedans*: Overenskomstforhandlinger er en meget kompleks proces, hvor det er kollektive aktører – endda samlet i koalitioner – der handler, og hvor der ikke er tale om enkeltstående forhandlinger, men om en kontinuerlig relation med skiftende overenskomstrunder. Vi har kaldt det for overenskomstrundernes kædedans. I spilteorien hedder det ”repeated games” eller ”nested games”. Forhandlingsspil er ofte indlejret i større sammenhænge, hvor det ene spil er del af andre spil. Derfor må rationelle valg ikke alene bygge på en aktuel vurdering, men også inddrage evt. konsekvenser for efterfølgende runder (Due et al. 2007, Rothstein 2005, Tsebelis 1990).
- *Situationsbestemte valg*: Kædedansen skal ikke ses som en logisk fremadskridende proces, hvor den ene overenskomstrunde automatisk fastlægger vilkårene for den næste. Skiftende omstændigheder skaber uforudsete situationer, som fører til, at det i lige så høj grad er nye problemer som problemer fra den forrige runde, der bliver afgørende.

52 Vores igangværende projekt er en opfølgning på såvel ”Forligsmagere og forumshoppere” (2009) som ”Forligsmagere” (1996) i form af en samlet fremstilling af det offentlige aftalesystems historie fra 1850 til OK 2011.

- *Sammenlignelighedsargumentation:* Forudsætningen for at opnå resultater er legitime krav, hvilket i den offentlige sektor vil sige sammenlignelighedsargumenter. Ud fra princippet om, at det er udviklingen i de private konkurrenceudsatte erhverv, der lægger niveauet, er det omvendt en gældende norm, at de offentligt ansatte skal følge med i lønudviklingen. Derfor bygger kravene på sammenligninger, dels med det private arbejdsmarked generelt, dels med særlige grupper på det private område og dels med andre grupper i den offentlige sektor. Hvis nogle grupper ønsker at opnå mere end gennemsnittet, kræver det en dokumentation af skævheder sammenlignet med andre tilsvarende grupper.
- *Magtressourcer:* Generelt er det vanskeligt for enkeltgrupper at opnå mere end andre, selv om skævheder kan dokumenteres. Systemets koalitions karakter sætter snævre grænser for sådanne skævdeler, fordi en merstigning til en gruppe skal betales af de andre. Forudsætningen for at opnå særlige resultater – enten i et samlet forlig eller gennem en efterfølgende konflikt – er derfor, at der kan sættes magt bag kravene. Der skal kunne investeres ekstraordinære magtressourcer.

Som nævnt ovenfor opstillede vi i forbindelse med vores undersøgelse af Socialrådgiverkonflikten i 1981 et analyseapparat, der beskrev de magtmæssige forudsætninger for at opnå særlige resultater. Udgangspunktet var to grundforudsætninger: 1) Monopolisering af fagområdet – hvis der findes konkurrerende organisationer på ens område svækkes magtressourcerne, og 2) Fagområdets samfundsmæssige betydning – hvis man agerer på et område, der nødvendigvis skal opretholdes for at sikre samfundets almindelige funktion, øges magtressourcerne.

Ud over disse afgørende forudsætninger opridses vi fem forhold, som kan styrke eller svække de grundlæggende magtressourcer. Det er for det første det økonomiske beredskab, for det andet den organisatoriske styrke, for det tredje graden af intern enighed, for det fjerde erfaringer fra tidligere arbejdskampe og endelig for det femte evnen til at styrke sin position i offentligheden (Due et al. 2007, Granovetter og Tilly 1988, Conell 1980).

Organisationsfeltet

Det bør tilføjes – før vi når til afslutningen – at vi også har gennemført en række undersøgelser inden for det, der bredt kan kaldes for organisationsfeltet. Herunder kan nævnes spørgsmålene om udviklingen af arbejdsgiverorganisationernes og fagbevægelsens struktur, og om udviklingen i organisationernes medlemstal samt organisationsgrad og overenskomstdækning.

En del af dette arbejde er indbygget i de overordnede institutionelle

analyser som ”Den danske model”, ”Forligsmagerne”, ”Fra storkonflikt til barselsfond” og ”Forligsmagere og forumshoppere”. Men det er også blevet til en del selvstændige arbejder. Om fagbevægelsens struktur nævnte vi ovenfor ”Fagbevægelsen: klasseorganisation eller statsapparat? Første udkast til en analyse af fagbevægelsens struktur” (1980), der et par årtier efter blev fulgt op med ”Fagbevægelsens struktur i det 20. århundrede. Forhandlingssystemet som problemløser og hindring for udvikling” (2001). I den sammenhæng skal også nævnes vores studie af fusionen mellem SiD og KAD gennem etableringen af 3F, ”Den nødvendige fusion” (2007), som ligger i forlængelse af de tidligere omtalte undersøgelser vedrørende Pædagogisk Kartel og Danmarks Lærerforening samt en strukturundersøgelse foretaget for Dansk Sygeplejeråd (Due og Madsen 1987).

Den nyeste publikation, ”Udviklingen i den faglige organisering: Årsager og konsekvenser for den danske model” (2010), beskriver og analyserer udviklingen i organisationsgrad og overenskomstdækning fra højdepunktet i midten af 1990’erne og frem til 2008-10. Værdien i dette arbejde er, at det for første gang i Danmark systematisk afdækker de særlige karakteristika, der kendetegner og adskiller fagforeningsmedlemmer og ikke-fagforeningsmedlemmer.⁵³

53 En opfølgning af denne publikation – med anvendelsen af mere sofistikerede statistiske redskaber og en nærmere undersøgelse af medlemmerne i LO-forbund contra gule fagforeninger samt en komparativ nordisk analyse – offentliggøres i efteråret 2011 (Ibsen et al. 2011).

Perspektiv og konklusion

Lad os afslutningsvis se på spørgsmålet: Hvad har vi bidraget med til den sociologiske teori? Ofte siges det med en vis ret, at arbejdsmarkedsforskningen alene – eller i hvert fald overvejende – er rettet mod deskriptive konkrete problemstillinger. Har vi gjort noget ved at ændre på det?

Svaret må i sådan en statusopgørelse vel altid blive, at vi ikke har gjort tilstrækkeligt, eller at vi godt kunne have gjort mere endnu. I den sammenhæng skal man også huske vores udgangspunkt. At vi qua erfaringerne i vores studietid er blevet galvaniseret mod det store teoretiske skoleridt. Den slags leder altid ind i en blindgyde.

Derfor har vi haft som ledesnor, at vi har villet holde os til *”theories of the middle range”*. Ambitionen har været at bevæge sig fra det deskriptive til det analytiske niveau – efter principperne i *”Grounded Theory”*:

- At udvikle analytiske begreber til forklaring af relationer mellem aktørerne i organisations- og aftalesystemet og den deraf følgende udvikling af strukturer og institutioner med udgangspunkt i aktørernes egne handlinger og deres forståelse af de skiftende situationer.

Samtidig gælder det for IR-feltet generelt, at det er meget drevet af empiriske problemstillinger og kun i begrænset omfang teoretisk funderet. Så målt i forhold til IR-forskningen i almindelighed ligger vi pænt over gennemsnittet, når det gælder de teoretiske refleksioner.

Ser vi tilbage på vores samlede produktion, må konklusionen være, at vi ikke alene har tilvejebragt nødvendig empirisk viden om væsentlige samfundsmæssige fænomener. Vi har også i væsentligt omfang bidraget med teoretiske refleksioner over disse fænomener.

Hvori ligger så disse bidrag? Sat på kort formel, kan det samles i følgende tre punkter:

- En institutionel analyse, der – for såvel den private som den offentlige sektor – kortlægger, hvorfor og hvordan organisationer og kollektiv regulering – den danske model – udvikler sig på arbejdsmarkedet. Herunder ikke alene de klassiske ansatser om fagforeningskarakter, men også betydningen af professionstilknytning.

- Centraliseret decentralisering – og i forlængelse heraf: multiniveaugulering.
- Teori om uformelle relationer i aftalesystemer med parter karakteriseret ved potentielt konfliktende interesser – og i den sammenhæng det yderligere pres for uformelle kontakter i sådanne systemer, der har koalitions karakter.

De parallelle spor og fremtidige arbejder

Med dette essay understreges det ikke alene, at vi i vores forskningsvirksomhed har fulgt de to hovedspor beskrevet i indledningen. Det fremstår samtidig klart, at vi som regel har fulgt begge spor kontinuerligt gennem en kombineret makroorienteret institutionel analyse af udviklingen i strukturer og institutioner og mikrosociologisk analyse med ”thick descriptions” af aktørernes handlinger i afgrænsede forløb. Det kan efter al sandsynlighed tilskrives vores sociologiske baggrund og det fortsatte sociologiske blik, vi anvender ved siden af det mere gængse IR-perspektiv.

Med udgangspunkt i en aktørorienteret institutionel tilgang udelukker vores to hovedspor ikke hinanden. Det er parallelle spor. I det omfang, det er muligt, vil der altid indgå mikrosociologiske analyser. Den mikrosociologiske metode er blevet omdrejningspunktet, fordi vi beskæftiger os med et område, hvor en relativ snæver gruppe af forhandlere – som repræsentanter for kollektive aktører – foretager handlinger, som får makrosociologiske konsekvenser.

I det omfang, der er tale om mere historiske studier, er det indlysende, at de mikrosociologiske metoder har begrænsede muligheder. Vi kan af gode grunde hverken observere eller interviewe forhandlere, der agerede for et halvt århundrede siden eller tidligere. Her bliver analyse af eksisterende dokumentarisk materiale hovedmetoden, og det er kun i begrænset omfang, at sådanne kilder kan bringe os ind i centrum af de begivenheder, som har været skælsættende for systemernes udvikling. Vores igangværende arbejde med et værk om det offentlige aftalesystems historie viser dog også, at der findes en del kilder i form af samtidige beskrivelser af de afgørende begivenheder foretaget af de direkte involverede aktører. Det er således muligt i et ikke ubetydeligt omfang at fastholde det aktørorienterede perspektiv.

Det er en væsentlig erfaring af vores studier af organisations- og aftalesystemets udvikling, at der ikke er tale om en logisk fremadskridende proces, der følger som en umiddelbar følge af aktørernes strategiske valg. Sådant fremstod det til dels i vores tidligere værker – frem til og med ”Den danske model”. Vi har derfor valgt at følge op på ”Den danske model” og ”Fra storkonflikt til barselsfond” med en ny samlet fremstilling af den danske models tilblivelse og udvikling. Der bliver derfor ikke tale om en gentagelse af den kronologiske beskrivelse, vi allerede har foretaget. I

stedet vil vi koncentrere os om at analysere de særlige begivenheder og sociale dramaer, der har udgjort vendepunkter i udviklingen med det formål at komme nærmere en forklaring på, hvorfor og hvordan relationerne mellem parterne på arbejdsmarkedet og disse parters relationer til det politiske system har udviklet sig til den særlige danske model.

Vi vil her bygge videre på nogle af de enkeltstudier, vi har foretaget af afgørende begivenheder i aftalemodellens historie. Det gælder vores kortlægning af etableringsperioden med Septemberforliget af 1899 (1999, 2000) og Augustforliget af 1908 (2008). Og det gælder analyserne af særlige problemfelter som fx etableringen af arbejdsmarkedspension gennem overenskomsterne (2003) og LO's kamp for et mere politiseret system under Thomas Niensens formandsperiode i 1970'erne og starten af 1980'erne (1996) – en af aftalemodellens mest turbulente perioder.

Disse studier har dokumenteret, at den danske models udvikling så langt fra kan ses som en kronologisk fremadskridende evolutionær proces byggende på rationelle valg. I stedet er kastet lys over tilfældighedernes betydning, enkeltpersonernes særlige rolle og de ofte forekommende ikke-tilsigtede konsekvenser, der fører til uforudsete resultater. Vi har set, hvordan tilfældige sammenfald af uforudsigelige begivenheder har været mere afgørende end aktørernes omhyggeligt lagte strategier og planlagte valg – fx når det gælder etableringen af arbejdsmarkedspension.

Vi håber ved at foretage lignende analyser af udvalgte punktnedslag i aftalemodellens udvikling at kunne give en mere præcis forklaring af dynamikken i processen. En forståelse af, at heller ikke aftalemodellens historie kan ses som en lineær proces.⁵⁴

20.09.11
FAOS

54 I den sammenhæng vil det være relevant bl.a. at inddrage John W. Kingdons "multiple streams model", første gang udviklet i bogen "Agendas, Alternatives and Public Policies" (1984), der med udgangspunkt i en undersøgelse af det amerikanske politiske system forsøger at forklare, hvorfor nogle spørgsmål kommer på den politiske dagsorden og fører til konkrete initiativer, mens andre ikke gør det. Kingdons udgangspunkt er Cohen, March og Olsens syn på politikskabelse som en "garbage can model" (1972), hvor politik ikke ses som et resultat af rationel handlen, fordi politiske aktører sjældent vurderer de alternative handlemuligheder og slet ikke sammenligner dem systematisk. Kingdons model tager derfor højde for, at politiske processer er flydende og ikke-lineære og involverer mange aktører og interesser.

Referencer

Ahrne, Göran. 1997. "Forligsmagerne. De kollektive forhandlingers sociologi", anmeldelse i *Dansk Sociologi*, nr. 1, 1997.

Althusser, Louis og Balibar, Etienne. 1970. *At läsa Kapitalet*, Bind I-II. Stockholm: Bo Cavefors Bokförlag.

Althusser, Louis. 1976. *Filosofi från proletär klasstandpunkt*. Udvalgt og redigeret af Göran Therborn. Stockholm: Bo Cavefors Bokförlag.

Andersen, Bent Rold. 1991. *Velfærdsstaten i Danmark og Europa: Kendsgerninger og myter om den offentlige sektor*. København: Fremad.

Andersen, Søren Kaj. 2001. *Mellem politik og marked. Interesseorganisering og lønregulering på de kommunale/regionale arbejdsmarkeder i EU*. (Ph.d.-afhandling). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Andersen, Søren Kaj (red.). 2003. *EU og det nordiske spil om lov og aftale. De nordiske lande og de europæiske aftaler/direktiver om deltid og tidsbegrænset ansættelse*. Stockholm: SALTSA – Joint Programme for Working Life in Europe, Report No. 3. Udgivet af Arbetslivsinstitutet, juni 2003.

Andersen, Søren Kaj. 2003. "Danmark: Vejen mod en erga omnes-model", s. 41-72, i Andersen (red.) 2003.

Andersen, Søren Kaj og Mailand, Mikkel. 2005. *The Danish Flexicurity Model. The Role of the Collective Bargaining System*. Compiled for the Ministry of Employment. Copenhagen: FAOS, Department of Sociology, University of Copenhagen.

Andersen, Søren Kaj og Pedersen, Klaus. 2010. *Social dumping: Overenskomster og lovregulering - baggrund og perspektiver*. FAOS' Forskningsnotater, nr. 110. København; FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Andersen, Søren Kaj og Pedersen, Ove Kaj. 2010. *De nordiske landes konkurrencedygtighed: fra flexicurity til mobication*. FAOS' Forskningsnotater, nr. 107. København; FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Andersson, Gunnar (red.). 1996. *Egensinne och mångfald. Från 19 sociologer till Bengt Gesser*. Lund: Arkiv Förlag.

- Bamber, Greg, Lansbury, Russell og Wailes, Nick (red.). 2010. *International and Comparative Employment Relations*. London: Sage.
- Bendixen, Jytte Kaltoft. 2007. *Europæisering af arbejdstiden. Et casestudie af samspillet mellem Arbejdstidsdirektivet og arbejdsmarkedssystemerne i fem EU-medlemslande*. (Ph.d.-afhandling). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Berger, Peter L. og Luckmann, Thomas. 1967. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.
Dansk udgave 1972. *Den samfundsskabte virkelighed*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Berger, Peter L. og Kellner, Hansfried. 1982. *Nytolkning af sociologien. Et essay om metode og engagement*. København: Lindhardt og Ringhof.
- Berntson, Lennart. 1974. *Politiska partier och sociale klasser. En analys av partiteorin i den moderna statskunskapen och marxismen*. Stockholm: Bo Cavefors Bokförlag.
- Blau, Peter M. 1955. *The Dynamics of Bureaucracy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Blau, Peter M. og Scott, W. Richard. 1963. *Formal Organizations: A Comparative Approach*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bottomore, T.B. 1967. *Elite og samfund*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Bottomore, T.B. 1969. *Classes in Modern Society*. London: George Allen & Unwin.
- Bottomore, T.B. 1969. *Sociology. A Guide to Problems and Literature*. 9. Udgave (1. udgave 1962). London: Unwin University Books.
- Brante, Thomas. 1988. "Sociological Approaches of the Professions". I *Acta Sociologica*. Vol 31, nr. 2.
- Bredgaard, Thomas, Larsen, Flemming og Madsen, Per Kongshøj. 2005. *The flexible Danish labour market – A review*. CARMA Research Papers 1:2005. Aalborg University: CARMA.
- Bruun, Henry. 1938. *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark frem til Aar 1900. Første del til omkring 1880*. Reprografisk særtryk 1977. København: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie.

- Bulmer, Martin. 1984. *The Chicago School of Sociology. Institutionalization, Diversity and the Rise of Sociological Research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burgess, Ernest W. 1925. "The Growth of the City: An Introduction to a Research Project", s. 85-97, i *The Trend of Population*, Publications of the American Sociological Society, vol. XVIII.
- Callesen, Gerd, Christensen, Steen og Grelle, Henning (red.). 1996. *Udfordring og omstilling. Bidrag til Socialdemokratiets historie 1971-1996*. København: Fremad.
- Carr-Saunders, A.M. og Wilson, P.A. 1933. *The Professions*. London: Cass.
- Clegg, Hugh A. 1970. *The System of Industrial Relations in Great Britain*. Oxford: Blackwell.
- Clegg, Hugh A. 1975. "Pluralism in Industrial Relations". *British Journal of Industrial Relations*. Vol. 13, 309-16.
- Clegg, Hugh A. 1976. *Trade Unionism under Collective Bargaining: A Theory Based on comparisons of Six Countries*. Oxford: Blackwell.
- Cohen, Michael D., March, James G. og Olsen, Johan P. 1972. "A garbage model of organizational choice". *Administrative Science Quarterly*, Vol. 17, no. 1, s. 1-25.
- Conell, Carol. 1980. *The Value of Union Sponsorship to Strikes*. PhD-dissertation. Ann Arbor: Michigan University.
- Coser, Lewis. 1956. *The Functions of Social Conflict*. New York: Free Press.
- Crouch, Colin. 1993. *Industrial Relations and European State Tradition*. Oxford: Clarendon Press.
- Crouch, Colin og Traxler, Franz (red.) 1995. *Organized Industrial Relations in Europe: What Future?*, Avebury, Aldershot.
- Dahrendorf, Ralf. 1959. *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London: Routledge & Kegan Paul.
- De Geer, Hans. 1992. *The Rise and Fall of the Swedish Model. The Swedish Employers' Confederation and Industrial Relations over Ten Decades*. Chichester: Carden Publications.
- Dunlop, John T. 1958. *Industrial Relations Systems*. New York: Henry Holt and Company.

- Durkheim, Emile. 1972. *Den sociologiske metode*. København: Fremad. (1. udgave Paris 1895).
- Dølvik, Jon Erik. (2008). "Building bridges: Nordic labour market governance in transition". Kapitel 3 I Magnusson et al. (red.) 2008.
- Eisenstadt, S.N. 1968. "Social Institutions", i D. Sills (red.) 1968.
- Elster, Jon. 1989a. *The Cement of society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon. 1989b. "Wage bargaining and social norms". *Acta Sociologica*. Vol. 32, 2, 113-36.
- Elvander, Nils. 1988. *Den svenska modellen. Löneförhandlingar och inkomstpolitik 1982-1986*. Stockholm: Almqvist & Wikström/Almqvist & Wikström.
- Elvander, Nils. 2002. "The New Swedish Regime for Collective Bargaining and Conflict Resolutions: A Comparative Perspective", s. 197-216, i *European Journal of Industrial Relations*, nr. 2, 8. årgang, juli 2002. London: Sage.
- Esping-Andersen, Gösta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cornwall: TJ Press Ltd.
- Ferner, Anthony og Hyman, Richard (red.). 1992. *Industrial Relations in the New Europe*. Oxford: Basil Blackwell.
- Flanders, Alan. 1968a. *Trade Unions*. London: Hutchinson.
- Flanders, Alan, 1968b. "Collective Bargaining: A Theoretical Analysis". I *British Journal of Industrial Relations*. Vol. 6, 1).
- Flanders, Alan. 1970. *Management and Unions: The Theory and Reform of Industrial Relations*. London: Faber & Faber.
- Friedman, Raymond A. 1994. *Front Stage. Backstage - The Dramatic Structure of Labor Negotiations*. Cambridge, Massachusetts: MIT-Press.
- Furåker, Bengt. 1976. *Stat och arbetsmarknad. Studier i svensk rörlighetspolitik*. Arkiv avhandlingsserie 5. Stockholm: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia.
- Galenson, Walter. 1952. *The Danish system of Labor Relations. A Study in Industrial Peace*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
 Dansk udgave 1955. *Arbejder og Arbejdsgiver i Danmark*. København: Det danske Forlag.

- Giddens, Anthony. 1984. *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens Anthony. 1987. *Social Theory and Modern Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Glaser, Barney G. og Strauss, Anselm L. 1968. *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
- Glaser, Barney G. 1978. *Theoretical Sensitivity. Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Mills Valley, Californien: Sociology Press.
- Goffmann, Erving. 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Goffmann, Erving. 1961. *Asylums*. Garden City, New York: Doubleday.
- Goffmann, Erving. 1974. *Frame Analysis*. New York: Harper & Row.
- Goldschmidt, Verner. 1969. *Gruppe og samfund*. Under medarbejde af Leif Christensen, København: Berlingske Leksikon Bibliotek.
- Goode, William J. 1957. "Community within a community: The Professions". I *American Sociological Review*. Vol. 22.
- Gouldner, Alwin W. 1954. *Wildcat Strike. A Study in Worker-Management Relationship*. New York: Harper Torchbooks.
- Granovetter, Mark og Tilly, Charles. 1988. "The Inequality of Labor Processes", i Smelser (red.) 1988.
- Gudmosen, Gunnar. 1993. *Den nordiske Model*. København: Nordisk Sommeruniversitet.
- Hansen, Bent. 1969. *Velstand uden velfærd*. København: Fremad.
- Hansen, Nana Wesley og Hansen, Jens Arnholtz. 2009. *Polonia i København. Et studie af polske arbejdsmigranternes løn-, arbejds- og levevilkår i Storkøbenhavn*. LO-dokumentation, nr. 1 2009. København: LO.
- Hernes, Gudmund (red.). 1978. *Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hobsbawm, Eric. 1967. *Industry and Empire*. London: Penguin.
- Hyman, Richard. 1971. *Marxism and the Sociology of Trade Unionism*. London: Pluto Press.

- Hyman, Richard. 1971. *The Workers' Union*. Oxford: Clarendon Press.
- Hyman, Richard. 1972. *Strikes*. London: Fontana/Collins.
- Hyman, Richard. 1994. "Changing Union Identities and Strategies". I Hyman og Ferner (red.) 1994.
- Hyman, Richard og Ferner, Anthony (red.). 1994. *New Frontiers in European Industrial Relations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Høgsnes, Geir. 1994. *College Wage Bargaining and the Impact of Norms and Fairness - an Analysis on the Norwegian Experience*. Vol. 1-2. Oslo: Institut for samfunnsforskning.
- Ibsen, Christian Lyhne og Mailand, Mikkel. 2011. "Striking a balance?: Flexibility and security in collective bargaining". I *Economic and Industrial Democracy*. Vol. 83, nr. 2.
- Ibsen, Christian Lyhne, Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2011. *Hvem organiserer sig – forklaringer på medlemskab af fagforeninger og a-kasser*. Udkommer efteråret 2011.
- Ilsoe, Anna. 2010. *Negotiated flexibility. Comparative perspectives on Danish employment relations at local and national levels*. (PhD-thesis). København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Israel, Joachim. 1963/1967. *Socialpsykologi. Teori, Problem, Forskning*. Stockholm: Svenska Bokförlaget/Norstedts.
- Johansen, Mikkel Møller, Navrbjerg, Steen E. og Larsen, Trine P. 2010. *Metode og de fem spørgeskemaer*. TR-undersøgelsen 2010, Rapport IV. København: LO.
- Jørgensen, Henning og Madsen, Per Kongshøj (red.). 2007. *Flexicurity and Beyond. Finding a new agenda for the European Social Model*. København: DJØF Publishing.
- Kerr, Clark, Dunlop, John T., Harbison, F.H., Myers, C.A. 1960. *Industrialism and Industrial Man*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Kerr, Clark. 1983. *The Future of Industrial Societies - Convergence or Continuing Diversity*. Boston, Massachusetts: Harvard University Press.
- Kingdon, John W. 1984 (nyere udgaver 1995, 2003). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. New York: Harper Collins.

- Kjellberg, Anders. 1992. "Sweden: Can the Model Survive". I Ferner og Hyman (red.).
- Kjellberg, Anders. 2001. *Fackliga organisationer och medlemmar i dagens Sverige*. Lund: Arkiv Förlag.
- Kjellberg, Anders. 2009. "The Swedish Ghent system and trade union under pressure", *Transfer*, vol. 15, nr. 3-4.
- Kochan, Thomas., Katz H.C. and McKersie, R.B. 1986. *The Transformation of American Industrial Relations*. New York: Basic Books.
Paperback Edition 1994. Ithaca, New York: IRL Press.
- Larsen, Trine Pernille. 2008. *The EU directive on fixed-term contracts at company level: effects and influences in Denmark*. Report to Danish social partners in the local government, KL and KTO. København: FAOS, KL og KTO.
- Larsen, Trine P., Navrbjerg, Steen E. og Johansen, Mikkel Møller. 2010. *Tillidsrepræsentanten og arbejdspladsen*. TR-undersøgelsen 2010, Rapport I. København: LO.
- Lewis, Oscar. 1969. *Sanchez og hans børn*. København: Det Schønbergske Forlag.
- Lipset, Seymour Martin. 1960. *Political Man*. London: Mercury Books.
Norsk udgave 1968. *Det politiske menneske*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Locke, Richard, Kochan, Thomas og Piore, Michael (red.). 1995. *Employment Relations in a Changing World Economy*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Lund, Reinhard. 1972. *Sammenslutningen og Centralorganisationen. Tilblivelse og udvikling*. Socialforskningsinstituttets Publikationer nr. 54. København: Teknisk Forlag.
- Lund, Reinhard. 1979. *Centralisering og bureaukratisering. En organisations-sociologisk analyse af arbejdsmarkedsorganisationerne i dansk jern- og metal-industri 1900-1970*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Lysgaard, Sverre. 1967. *Arbejderkollektivet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Maanen, John Van (red.). 1983. *Qualitative Methodology*. Beverly Hills: Sage.
- Madge, John. 1962. *The Origins of Scientific sociology*. New York: The Free Press.

- Magnusson, Lars, Jørgensen, Henning og Dølvik, Jon Erik (red.). 2008. *The Nordic Approach to Growth and Welfare – European Lessons to be Learned*. Bruxelles: ETUI.
- Mailand, Mikkel. 2001. *Den danske model lokalt og regionalt*. (Ph.d.-afhandling). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Mailand, Mikkel. 2006. *Coalitions and Policy Coordination: Revision and Impact of the European Employment Strategy*. København: DJØF Publishing.
- Mailand, Mikkel. 2008. *Regulering af arbejde og velfærd. Mod nye arbejdsdelinger mellem staten og arbejdsmarkedets parter*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Mailand, Mikkel. 2010. "The common European flexicurity principles: How a fragile consensus was reached", I *European Journal of Industrial Relations*. Vol. 16, nr. 3.
- March, James G. og Olsen, Johan P. 1989. *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis and Politics*. New York: The Free Press.
- March, James G. og Simon, Herbert A. 1958. *Organizations*. New York: John Wiley.
- Marks, Gary. 1993. "Structural policy and Multi-level governance in the EC", s. 391-411 i A. Cafruny and G. Rosenthal (red.) *The State of the European Community: The Maastricht Debate and Beyond*. Boulder: Lynne Rienner Pub.
- Marks, Gary og Hooghe, Liesbet. 1996. "European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-level Governance". S. 341-78 i *Journal of Common Market Studies*, Vol.34, No. 3.
- Marx, Karl og Engels, Friedrich. 1952. *Udvalgte skrifter I-II*. København: Forlaget Tiden.
- Marx, Karl. 1969-72. *Kapitalen I-III*. København: Rhodos.
- Merton, Robert K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. 1968 Enlarged edition. 1. udgave 1949. New York: The Free Press
- Michels, Robert. 1962. *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Optryk af 2. udgave 1915, 1. udgave 1911. New York: The Free Press.
- Millerson, Geoffrey. 1964. *The Qualifying Associations. A Study in Professionalization*. Londen: Routledge & Kegan Paul.

- Mills, C. Wright. 1968. *De ny middelklasser*. København: Fremad. (1968).
Amerikansk udgave 1951: *White Collar – The American Middle Classes*.
New York: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright. 1956. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright. 1959. *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C. Wright. 1962. *The Marxists*. New York: Dell Publishing Co.
- Murphy, Raymond. 1985. *Social Closure – the Theory of Monopolization and Exclusion*. Oxford: Clarendon Press.
- Navrbjerg, Steen E. 1999. *Nye arbejdsorganiseringer, fleksibilitet og decentralisering – et sociologisk case-studie af fem industrivirksomheders organisering og samarbejdsforhold*. (Ph.d.-afhandling). København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Navrbjerg, Steen E., Larsen, Trine P. og Johansen, Mikkel Møller. 2010. *Tillidsrepræsentanten og organisationssystemet*. TR-undersøgelsen 2010, Rapport II. København: LO.
- Navrbjerg, Steen E., Johansen, Mikkel Møller og Larsen, Trine P. 2010. *Tillidsrepræsentanten og kompetencerne*. TR-undersøgelsen 2010, Rapport III. København: LO.
- Navrbjerg, Steen E., Larsen, Trine P. og Johansen, Mikkel Møller. 2010. *Sikkerhedsrepræsentanten som organisationsrepræsentant*. TR-undersøgelsen 2010, Rapport V. København: LO.
- Nørregaard, Georg. 1943. *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1999*. Reprografisk særtryk 1977. København: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie.
- Olofsson, Gunnar. 1979. *Mellan klass och stat – om arbetarrörelse, reformism och socialdemokrati*. Arkiv avhandlingsserie 8. Stockholm: Arkiv för studier I arbetarrörelsens historia.
- Olson, Mancur. 1965. *The Logic of Collective Action*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Park, Robert E. og Burgess, Ernest W. 1925. *The City*. Chicago: University of Chicago Press.
- Parkin, Frank. 1979. *Marxism and Class Theory – a Bourgeois Critique*. London: Tavistock Publications Ltd.

- Parsons, Talcott. 1951. *The Social System*. Chicago: Free Press.
- Parsons, Talcott. 1960. *Structure and Process in Modern Societies*. Glencoe: Free Press.
- Parsons, Talcott. 1968. "The Professions". I Sills (red.) 1968.
- Pedersen, Jesper Hartvig og Huulgaard, Aage (red.). 2007. *Arbejdsløshedsforsikringsloven – 1907 – 2007: Udvikling og perspektiver*. København: Arbejdsdirektoratet.
- Pedersen, Klaus og Andersen, Søren Kaj. 2008. *Det udvidede EU og den fri bevægelighed for østtjenesteyderne: omfang og effekter på det danske arbejdsmarked*. FAOS' Forskningsnotater, nr. 96. FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Pedersen, Klaus. 2011. "EU-domstolens opbakning til den danske arbejdsmarkedsmodel". *FAOS-Information*, nr. 41, maj 2010, s. 2-4. København: FAOS, Sociologisk Institut.
- Petersen, Robert Storm. 1915. *Tretten Øre alt iberegnet. Fortællinger*. København: Gyldendal.
- Pettigrew, Andrew M. 1983. "On Studying Organizational Cultures". I John Van Maanen (red.).
- Piore, M. og Sabel, C. 1984. *The Second Industrial Divide*. New York: Basic Books.
- Plovsing, Jan. 1973. *Funktionær: organiseret eller uorganiseret?* Socialforskningsinstituttets pjece 2. København: SFI.
- Poole, Michael. 1984. *Theories of Trade Unionism. A Sociology of Industrial Relations*. Revised Edition. London: Routledge & Kegan Paul.
- Poole, Michael. 1986. *Industrial Relations - Origins and Patterns of National Diversity*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, Karl R. 1973. *Kritisk raationalisme. Udvalgte essays om videnskab og samfund*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Poulantzas, Nicos. 1970. *Politisk makt och sociala klasser*. Mölndal: René Coeckelbergs Partisanförlag.
- Powell, W. W. og DiMaggio, P. J. (red.). 1991. *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.

Purcell, John. 1991. "The Rediscovery of the Management Prerogative: The Management of Labour Relations in the 1980s". *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 7 1, 33-43.

Purcell, John. 1992. "Human Resource Management - Implications for Teaching, Theory, Research and Practice in Industrial Relations". *Proceedings Vol. 3. IIRA Ninth World Congress*. Sydney, September.

Ritzer, Georg. 1977. *Fundamentale perspektiver i sociologien*. København: Fremad.

Amerikansk udgave 1975. *Sociology - a multiple paradigm science*. Boston, Massachusetts: Allyn and Bacon.

Ritzer, Georg. 1992. *Sociological Theory*. Third Edition. New York: McGraw-Hill.

Roethlisberger, Fritz J. og Dickson, William J. 1939. *Management and the Worker*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Rothstein, Bo. 2005. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ruyssveld, Joris van og Visser, Jelle (red.). 1996. *Industrial relations in Europe: Traditions and transitions*. London: Sage.

Scheuer, Steen. 1999. *Motivation – Aktørmotiver i arbejdslivet* (doktorafhandling). København: Handelshøjskolens forlag.

Scott, W. Richard. 1992. *Organizations - rational, natural and open systems*. New Jersey: Prentice-Hall.

Scott, W. Richard. 1995. *Institutions and Organizations*. London: Sage.

Sills, David L. (red.). 1968. *International Encyclopedia of Social Sciences*. New York: Macmillan and Free Press.

Simon, Herbert A. 1964. "On the Concept of Organizational Goal". *Administrative Science Quarterly*, 9.

Simon, Herbert A. 1976. (1. udgave 1945). *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes i Administrative Organizations*. New York: The Free Press.

Sisson, Keith. 1987. *The Management of Collective Bargaining. An International Comparison*. Oxford: Blackwell.

Smelser, Neil J. (red.). 1988. *Handbook of Sociology*. London: Sage.

Strauss, Anselm L. 1978. *Negotiations. Varieties, Contexts, Processes and Social Order*. San Francisco: Jossey-Bass.

Strauss, Anselm L. 1987. *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stokke, Torgeir Aarvaag. 1998. *Lønnsforhandlinger og konfliktløsning. Norge i et skandinavisk perspektiv*. (Doktorafhandling). Oslo: Fafo.

Strøby Jensen, Carsten, Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1995. "A role for a pan-European trade union movement? Possibilities in European IR-regulation". *Industrial Relations Journal*. Vol. 26 1, 4-18.

Dansk udgave 1993: "Fagbevægelsens internationalisering. EF's indre marked og Maastricht-traktaten". *Politica*, Vol. 25 1, 90-109.

Strøby Jensen, Carsten. 1995. *Arbejdsmarked og europæisk integration. En sociologisk analyse af den europæiske models etablering i EU*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Strøby Jensen, Carsten. 1998. *Arbejdsmarked og europæisk integration II. En sociologisk analyse af den europæiske models etablering i EU*. (Doktorafhandling). København: Sociologisk Institut.

Sunesson, Sune. 1974. *Politik och organisation. Staten och arbetarklassens organisationer*. Arkiv avhandlingsserie 1. Stockholm: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia.

Sørensen, Villy (red.). 1962. *Karl Marx: Økonomi og Filosofi: Ungdomsskrifter*. København: Gyldendal.

Therborn, Göran. 1971. *Klasser och ekonomiska system*. Zenitserien 14. Stockholm: Zenit og Bo Cavefors Förlag.

Therborn, Göran. 1978. *What Does the Ruling Class Do When it Rules*. New York: New Left Books.

Thompson, E. P. 1963. *The Making of the English Working Class*. London: Penguin.

Tourainne, Alain. 1981. *The Voice and the Eye. An analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tsebelis, George. 1990. *Nested Games. Rational choice in Comparative Politics*. Berkeley: University of California Press.

Visser, Jelle. 1996. "Tradition and transitions in industrial relations: a European view", s. 1-41, i Ruyseveldt og Visser (red) 1996.

Waddington, Jeremy. 2005 (red.). *Restructuring Representation. The Merger Process and Trade Union Structural Developments in Ten Countries*. Bruxelles: P.I.E.-Peter Lang.

Wagner, John (red.). 1986, *Den danske model: En bog med Palle Simonsen om Danmark efter genopretningen*. København: Nyt Nordisk Forlag.

Walton, Richard E. og McKersie, Robert B. 1965. *A Behavioral Theory of Labor Negotiations - An Analysis of a Social Interaction System*. New York: McGraw-Hill.

Walton, Richard E. og McKersie, Robert B. 1992. "A retrospective on the Behavioral Theory of Labor Negotiations". I *Journal of Organizational Behavior*. Vol. 13, 277-85.

Walton, Richard E., Cutcher-Gerschenfeld, Joel E. og McKersie, Robert B. 1994. *Strategic Negotiations - A Theory of Change in Labor-Management Relations*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.

Webb, Sidney og Beatrice. 1897. *Industrial Democracy*. London: Longmans Green.

Weber, Max. 1868. *Economy and Society: An Enterpretive Sociology*. New York: Bedminister Press.

Weber, Max. 1971. *Makt og Byråkrati*. Udvalg og innledning ved Egil Fivelsdal. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Weber, Max. 1972. *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*. København: Fremad.

Wildthagen, Ton, Tros, Frans og van Lieshot, Hans. 2003.: *Towards 'flexicurity': balancing flexicurity and security in EU member states*. Invited paper for IIRA's 13th World Congress, Berlin September 2003.

Wildthagen, Ton og Tros, Frans. 2004. "The concept of 'flexicurity': a new approach to regulation employment and labour markets". *Transfer* 2:4.

Williams, Raymond. 1966. *Culture and Society*. (1. Udgave 1958). London: Penguin.

Yin, R.K. 1984. *Case Study Research - Design and Methods*. Beverly Hills: Sage.

Egne værker⁵⁵

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1969. *Samfund, massemedier, kultur, analyse, Socialdemokratiet i Sverige og Danmark, aviser, Aftonbladet, Aktuelt*. København: Socialdemokratisk Samfund og Roskilde Højskoles Elevforening.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1972. *Tillidsmanden i klassekampen. Aalborg-strejken - en sociologisk analyse*. København: Forlaget Soc.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1974. *Thyra Nielsen, Hurup*. København: Demos.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1975. *Strejkens sociologi*. København: Gyldendal.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1975. *Fagbevægelsen og den materialistiske historieopfattelse*. Magisterkonferens. København: Institut for Kultursociologi.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1977. "Staten og fagbevægelsen". Kultursociologiske Reprotryk. København: Institut for Kultursociologi.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1978. *Staten og de sociale klasser. 1. Om klassteorier*. København: Gyldendal.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1978. *Staten og de sociale klasser. 2. Om statsteorier*. København: Gyldendal.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1980. *Offentligt ansattes faglige kamp. Erfaringer fra Pædagogisk Kartel*. København: Forlaget Børn og Unge.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1980. *Overenskomstsystemets sammenbrud. En analyse af det danske overenskomstsystem og overenskomstforhandlingerne 1978-79. Perioden 1850 – 1980*. Kultursociologiske Skrifter nr. 11. København: Akademisk Forlag.

Due, Jesper og Jørgen Steen Madsen. 1981. *Om socialrådgiverkonflikten i 1981. En kultursociologisk vurdering af konflikten baggrund og forløb*. København: Institut for Kultursociologi.

55 Der er ikke tale om en fuldkommen liste over vores samlede produktion, men alene en optegning af de arbejder, som vi enten direkte eller indirekte anvender i teksten. Langt hovedparten er direkte referencer. En næsten fuldstændig liste kan findes på FAOS' hjemmeside.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1981. *Aftalesystemet på det kommunale område. En vurdering af KTUs hidtidige udvikling og fremtidige muligheder*. København: SFU.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1982. *En vurdering af LO og FTF's placering på det offentlige arbejdsmarked*. København: SFU.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1982. *Aftalesystemet på det statslige område. En vurdering af TFUs hidtidige udvikling og fremtidige muligheder*. København: SFU.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1983. *Slip sociologien løs. En invitation til 80'ernes sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1983. "Staten, klasserne og de sociale bevægelser. En præsentation af Alain Tourainnes handlingssociologi og sociologiske interventionsmetode." *Kultursociologisk Reproserie nr. 4*. København: Institut for Kultursociologi.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1984. *Hva' nu Larsen? En sociologisk diskussion om funktionærerne og deres organisationer*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1987. *Fra lokalkreds til fagforening. De lokale fagforeningers tilblivelsesproces i Danmarks Lærereforening. Første rapport i projektet Fremtidens skole/Fremtidens Lærereforening*. København: Institut for Kultursociologi og Danmarks Lærereforening.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1987. *Danmarks Lærereforening og det offentlige aftalesystem. Anden rapport i forskningsprojektet Fremtidens Skole/Fremtidens Lærereforening*. København: Institut for Kultursociologi og Danmarks Lærereforening.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1988. *Når der slås søm i - overenskomstforhandlinger og organisationskultur*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1990. "Man kan kun gå på to ben". *Lærerne mellem profession og fagforening*. København: Danmarks Lærereforening. (Doktorafhandling i Sociologi ved Lunds Universitet 1991).

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1991. "Centraliseret decentralisering. Overenskomstforhandlingerne på det offentlige område i 1970'erne og 1980'erne". I Niels Finn Christiansen (m.fl. red.), *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie - 1990*. Vol. 20, 135-65. København: Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Vistisen, Henrik. 1991. *Jeg var bange i starten. Evaluering og sociologisk analyse af et kommunalt efteruddannelses- og omstillingsprojekt*. København: Forlaget Kommuneinformation.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Strøby Jensen, Carsten. 1991. "The Social Dimension: convergence or diversification of IR in the Single European Market?". *Industrial Relations Journal*. Vol. 22 2, 87-104.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Strøby Jensen, Carsten. 1993. *The main pillar of the Danish Model. Labour Market Consensus*. København: Arbejdsministeriet.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Strøby Jensen, Carsten. 1993. *Den danske model. En historisk sociologisk analyse af det kollektive aftalesystem*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen, Strøby Jensen, Carsten og Petersen, Lars Kjerulf. 1994. *The Survival of the Danish Model. A Historical Sociological Analysis of the Danish System of Collective Bargaining*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Vistisen, Henrik. 1994. *Medarbejderindflydelse og decentralisering. En sociologisk evaluering af MAI-forsøgene i amter og kommuner*. København: Kommunernes Landsforening og KTO.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1994. "De lukkede rum - organisationskulturers afgrænsende effekter". I Madsen, Allan, Ejersbo, Signe og Damkjær, Søren (red.). 1994. *Den kultursociologiske omtanke*. København: Akademisk Forlag.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen, Strøby Jensen, Carsten og Petersen, Lars Kjerulf. 1995. "Adjusting the Danish Model: Towards Centralized Decentralization", i Crouch og Traxler (red.) 1995.

Dansk udgave: "Mod centraliseret decentralisering. En sociologisk og historisk analyse af det danske organisations- og aftalesystem". 1993. I Niels Finn Christiansen (m.fl. red.). *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie - 1992*. Vol. 22, 315-49. København: Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Vistisen, Henrik. 1995. *The Impact of Inherent Features and Modernization Strategies on Industrial Relations in Denmark's Public Sector - Towards Convergence of the Public and Private Sector*. Paper præsenteret på "The 10th IIRA World Congress, Washington, D.C., May 31 - June 3, 1995.

Dansk udgave: *"Industrielle relationer i den offentlige sektor - mod konvergens mellem offentlig og privat sektor"*, FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, maj 1995.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Lubanski, Nikolaj. 1995. "Coalitions and Collective Bargaining - a Fifth Subprocess?". Paper præsenteret på "The International Industrial Relations Association"s 10th World Congress, Washington, D.C., May 31 - June 3.

Dansk udgave: "Koalition og kollektive aftalesystemer", *Politica*, 28. årgang, nr. 2 1996, s. 195-211.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Lubanski, Nikolaj. 1995. "Kan virksomhederne overleve uden fagforeninger. Indtryk fra IIRA's 10. verdenskongres, Washington, D.C., maj-juni 1995". FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, oktober 1995.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Andersen, Søren Kaj. 1996. "Industrial Relations in Denmark's Public Sector: Structure; Approaches to Restructuring". Arbejdsnotat til workshop i Rom, 25.-26. januar 1996: "The Restructuring of Employment Relations in Public Services in Western Europe – a Comparative Analysis". FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, januar 1996.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1996. *Forligsmagerne. De kollektive forhandlingers sociologi*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1996. "Fællesskabets janushoved. Om kultur og demokrati i organisationer", s. 140-55, i Andersson (red.) 1996.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1996. "Socialdemokratiet og fagbevægelsen i en opbrudsperiode". I Callesen et al. (red) 1996.

Madsen, Jørgen Steen, Due, Jesper og Andersen, Søren Kaj. 1998. "Diversificering og konvergens mellem offentlig og privat". *Politica*, 30. årgang, nr. 3 1998, s. 349-66.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1999. *Septemberforliget og den danske model - Baggrund, indhold og udvikling 1899 – 1999*. København: LO og DA.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Strøby Jensen, Carsten. 2000. "The September Compromise: A Strategic Choice by Danish Employers in 1899". *Historical Studies in Industrial Relations*, no. 10, Autumn 2000.

Strøby Jensen, Carsten, Navrbjerg, Steen E., Lubanski, Nikolaj, Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 1999. *Tillidsrepræsentanten i tal*. En spørgeskemaundersøgelse af tillidsrepræsentantens arbejdsvilkår og holdninger. København: FAOS & LO.

Madsen, Jørgen Steen, Andersen, Søren Kaj og Due, Jesper. 2001. *Fra centraliseret decentralisering til multiniveauregulering. Danske arbejdsmarkedsrelationer mellem kontinuitet og forandring*. (Invited paper, IIRA's 6. europæiske regionale kongres, Oslo 25.-29.6.2001). FAOS' Forskningsnotat nr. 32. København: FAOS, Sociologisk Institut.

Navrbjerg, Steen E., Nordestgaard, Malene og Due, Jesper. 2001. *Fremtidens overenskomst i decentraliserings tegn - En historisk analyse af udviklingen i Industriens overenskomster i perioden 1902 - 2004 med særligt fokus på tillidsrepræsentantens rolle*. Udarbejdet af FAOS for CO-industri. København: CO-industri.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2001. Fagbevægelsens struktur i det 20. århundrede - Forhandlingssystemet som problemløser og hindring for udvikling. *LO-Dokumentation* Nr. 1/2001. København: LO.

Madsen, Jørgen Steen. 2002. *Forhandlingssystemet – konflikt eller forlig*. Forskningsprojekt om ny løndannelse i amter og kommuner. København: Forlaget Kommuneinformation.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2003. *Fra magtkamp til konsensus – Arbejdsmarkedspensionerne og den danske model*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Navrbjerg, Steen E. og Madsen, Jørgen Steen. 2004. *Mellem medindflydelse og medbestemmelse – en tværgående analyse af samarbejdet i kommunerne i Danmark*. Projekt Med-evaluering Hovedrapport. København: FAOS.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2005. "Den danske model – revisited". S. 15-27, i *FAOS Årbog 2004*. København: FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2005. "Denmark. The Survival of Small Trade Unions in the Context of Centralised Bargaining". I Waddington (red.) 2005.

Due, Jesper og Keller, Berndt. 2005. "Closer Working between Unions. The Impact of the Bargaining Framework". I Waddington (red.) 2005.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2006. *Fra storkonflikt til barselsfond: Den danske model under afvikling eller fornyelse*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen, Johansen, Mikkel Møller og Søndergård, Katrine. 2007. *3F-fusionen og afdelingernes virkelighed. En kvantitativ analyse*. København: 3F – Fagligt Fælles Forbund.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen, Johansen, Mikkel Møller og Søndergård, Katrine. 2007. *Den nødvendige fusion, Fra KAD og SiD til 3F – Fagligt Fælles forbund*. København: 3F – Fagligt Fælles Forbund.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2007. "Det danske Gent-systems storhed – og fald? Arbejdsløshedsforsikringen og den faglige organisering – den historiske baggrund og fremtidens udfordringer", s. 201-47, i Pedersen og Huulgaard (red.) 2007.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2007. *Finn Thorgrimson eller Hans Jensen? Hvem topper hitlisten over LO-formænd?* FAOS' Forskningsnotat nr. 89. København: FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Ilse, Anna, Madsen, Jørgen Steen og Due, Jesper. 2007. "Impacts of decentralisation – Erosion or renewal?" *Industrielle Beziehungen*, vol. 14. nr. 3.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen, og Ilse, Anna. 2007. *Occupational pension – the second track of the Danish welfare system. The introduction of the Danish occupational pension funds in the 1980s as a result of repeated games and unintended consequences*. København: FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2008. "The Danish Model of industrial relations: Erosion or renewal?" *Journal of Industrial Relations*, vol. 50, nr. 3.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2008. *OK 2007 og OK 2008 - Perspektiver og konsekvenser. Augustforliget 100 år*. FAOS' Forskningsnotat nr. 100. København: FAOS, Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2009. "Hvad der kan komme ud af et besøg på Rådhuskroen", *FAOS Information nr. 39*, september 2009. København: FAOS, Sociologisk Institut.

Due, Jesper og Madsen, Jørgen Steen. 2009. *Forligsmagere og forumshoppere – analyse af OK 2008 i den offentlige sektor*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.

Madsen, Jørgen Steen, Due, Jesper og Andersen, Søren Kaj. 2010. "Employment Relations in Denmark". I Bamber et al. (red.) 2010.

Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen og Dalskov Pihl, Mie. 2010. "Udviklingen i den faglige organisering: årsager og konsekvenser for den danske model." *LO-dokumentation*, nr. 1, 2010.

20.09.11
FAOS

Appendiks

Hvad der kan komme ud af et besøg på Rådhuskroen

FAOS Information, nr. 39, september 2009

Den 30. april 1969 var undertegnede en tur på det dengang meget populære, men nu hedengangne værtshus, Rådhuskroen. Vi fik en øl og et stykke af Rådhuskroens legendariske smørrebrød: Roastbeef med kold kartoffelsalat. Meningen var, at vi skulle en tur i biografen, men der var ikke rigtigt noget, og så kom vi til at se, at der samme aften blev holdt et møde på Københavns Universitet om det åbne universitet. Hvordan kunne man mobilisere arbejderklassens intelligensreserve, var temaet.

Vi tog ind i videnskabens hellige haller, og det var en særpræget oplevelse. Vi ville meget gerne have adgang til at studere – selv om vi ikke havde studentereksamen. Men de fleste af de studerende på mødet syntes, det var en rigtig dårlig ide. Det var meget bedre, hvis vi blev ude i den virkelige verden og medvirkede til revolutionens snarlige komme.

Det var noget af en velkomst, men samme aften fik vi også kontakt med Verner Goldschmidt, der var professor ved Institut for Kultursociologi og var dybt optaget af at åbne universitet for sådan nogen som os. Han var fyr og flamme, og når han satte sig noget i hovedet, så gjorde han også noget for at gøre det til virkelighed. Inden sommerferien havde den ene af os – nærmere bestemt Jesper – indsendt ansøgning om optagelse som studerende ved Institut for Kultursociologi på dispensation og efter en vis tøven fulgte den anden – Jørgen – efter. Den 13. august fik Jesper brev om, at han var optaget og en måned senere fulgte Jørgen med.

Det var et stort skridt for os – om end skridtet ikke var så imponerende som det skridt, der blev taget netop samme sommer, da Neil Armstrong trådte ned på Månen. Som elektriker og journalistuddannet var det en ny verden for os, men vores fælles interesse for samfund og politik havde allerede resulteret i den første lille bog, skrevet sammen – om den socialdemokratiske presse i Danmark og Sverige. Så vi kunne så at sige aflevere den første eksamensopgave ved indgangen.

Svend Auken var også blandet ind i arbejdet for det åbne universitet. Vi fortsatte efter vores egen optagelse sammen med Verner Goldschmidt og Mogens Fog bestræbelserne på at åbne universitetets mure, og det lykkedes i den forbindelse ved et aftenhulemøde med det nyvalgte folketingsmedlem – denne gang ikke på Rådhuskroen, men på den Gyldne

Fortun – at overtale ham til at slå et slag for sagen politisk. Det gjorde han ved at rejse spørgsmålet i sin jomfrutale.

Denne september markerer således 40 året for vores studiestart på Københavns Universitet, hvor vi siden har slået vores folder. Siden afslutningen af studierne i foråret 1976 har vi – bortset fra en periode som deltidsansat ekstern lektor og en periode som kandidatstipendiat – selv skaffet eksterne midler – via forskningsråd, organisationer, ministerier og fonde – til vores vedvarende forskningsarbejde om arbejdsmarkedets organisations- og aftalesystem.

I anden halvdel af 1980'erne begyndte vi at udvide og fik tilknyttet nye medarbejdere. Det førte til starten af en egentlig forskningsenhed – FAOS, Forskningscenter for Arbejdsmarkeds- og Organisationsstudier.

20.09.11
FAOS

Jesper og Jørgen i nye omgivelser på Center for Sundhed og Samfund (det gamle kommunespital) fotograferet i efteråret 2007 i forbindelse med et interview om den dramatiske overenskomststrunde på det offentlige arbejdsmarked 2007-08.

Foto: Klaus Holsting

FaOS

Forskningscenter for
Arbejdsmarkeds- og
Organisationsstudier

Sociologisk Institut
Københavns Universitet
Øster Farimagsgade 5
Postboks 2099
1014 København K
Tlf. 35 32 32 99
E-mail faos@sociology.ku.dk
www.faos.dk

SOCIOLOGISK INSTITUT
KØBENHAVNS UNIVERSITET

